

Ny stad i rött tegel – om bostadsbyggandet i Säffle centrum 1950-1969

Kulturhistorisk utredning
Säffle kommun, Värmlands län

2013:17

VÄRMLANDS MUSEUM
Enheten för kulturmiljö och regional utveckling

Box 335
651 08 Karlstad
Tel: 054 - 701 19 00 Fax: 054 - 701 19 98
E-post: museet@varmlandsmuseum.se
www.varmlandsmuseum.se

© 2013 Värmlands Museum

Ny stad i rött tegel – om bostadsbyggandet i Säffle centrum 1950-1969

Kulturhistorisk utredning
Säffle kommun, Värmlands län

2013:17

Rev. 4

Värmlands Museum

Andreas Hansen
Enheten för kulturmiljö och regional utveckling
Värmlands Museum

Inledning	7
1950- och 60-talens byggande präglar Säffle	7
Bakgrund och förutsättningar	8
Efterkrigstidens samhällsbyggande och arkitektur	9
Introduktion	9
Byggandet av ett välfärdssamhälle	10
Stadsomvandlingar vid 1900-talets mitt	11
Arkitekturutveckling	12
Säffle – från köping till stad	19
Köpingens utveckling	19
Stadsbildningen och 1952 års generalplan	22
Stadsarkitekt och byggmästare	29
1950- och 60-talens affärs- och flerbostadshus i Säffle	31
Konstruktion	31
Karakteristik och typiska drag	31
Sammanfattning - tidstypiska drag att vårda och bevara	34
Vård och underhåll	41
Inventerad bebyggelse	49
Geografisk avgränsning och valda områden	49
Särskilda byggnader	49
CENTRUM VÄSTER	53
CENTRUM ÖSTER	66
KVARTERET VALLEN, DEL AV KV. ÄNGEN	98
Källförteckning	121

Inledning

Stadskärna präglad av 1950- och 60-talens byggande

Efterkrigstidens bebyggelse är ofta vardaglig och lågmäld. Kanske är det anledningen till att den ibland blir förbisedd, trots att den dagligdags finns i allas vår närhet och kan berätta mycket om en tid i vår nära historia.

Stadsmiljön i Säffle är ett mycket tydligt exempel på efterkrigstidens svenska samhällsbygge där målet var ett välfärdssamhälle. Bebyggelsen från 1950- och 60-talen utgör idag ett av Säffles viktigaste karaktärdrag och är en väsentlig del av stadens identitet. Det finns därför anledning till respekt och stolthet inför denna del av Säffles stadsmiljö.

Vid mitten av 1900-talet var bostadsbyggandet och omvandlingen av stadskärnorna ett sätt att nå visionen kring det goda samhället med hög materiell standard och sociala trygghetssystem. Det var en ambition som väckte internationell uppmärksamhet, också för de kvaliteter som tidens svenska byggande stod för. Det fanns fortfarande en hantverksmässighet inom byggandet och en omsorg om såväl detaljer som helhet. I sin skala var bebyggelsen måttfull och mänsklig. En omfattande byggforskning hade lett fram till väl genomarbetade konstruktioner och planlösningar.

Det är därför värdefullt att vårda de bebyggelsemiljöer som härrör från denna tid. Det handlar dels om att värna bebyggelsens arkitektoniska kvaliteter, dels om att värna den berättelse om tidens tänkande och ideal som husen förmedlar.

Säffles 1950- och 60-talsbebyggelse berättar också en väsentlig del av stadens egen historia. Även om området kring Byälven har en lång förhistoria började det unga samhället Säffle växa på allvar först under 1800-talets senare del. Expansionen skedde till stor del under 1900-talets första hälft.

Samtidigt som Säffle blev stad 1951 drogs riktlinjerna upp för det framtida byggandet. Behovet av fler och bättre bostäder var stort. Som ett resultat av efterkrigstidens stora satsningar kom stadsmiljön i Säffle att allt mer präglas av trevåningshus i rött tegel – flerfamiljshus vars bottenvåning i de mest centrala delarna helt avsattes för butikslokaler. Detta skedde under 1950- och 60-talen, en tid då centrumomvandlingar genom rivning av äldre bebyggelse blev vanligt runt om i Sverige.

Bakgrund och förutsättningar

Föreliggande bebyggelsestudie har initierats av Värmlands Museum som en del av målsättningen att på olika sätt vidga kunskapen kring det moderna samhällets kulturarv i Värmland. Ett viktigt syfte är att genom studien uppmärksamma flerbostadsbebyggelsen från mitten av 1900-talet i Säffles stadskärna och peka på dess betydelse och potential för stadens identitet och karaktär. Vidare har det varit viktigt att peka på vilken varsamhet som krävs för att denna bebyggelses karaktärsdrag skall bibehållas. Studien utgör ett kunskapsunderlag och en varsamhetsguide med syfte att kunna fungera som stöd vid kommunal planering av åtgärder och utveckling som rör den aktuella delen av stadsmiljön.

Säffle kommun har lämnat ekonomiskt bidrag till studiens genomförande. Fältarbetet har bedrivits under våren och sommaren 2012 av antikvarierna Lena Thor, Mattias Libeck och Andreas Hansen. Sammanställningen har skett under hösten och vintern 2012-2013 av Andreas Hansen och Mattias Libeck (delarna Att bygga i tegel samt Vård och underhåll). Ett särskilt tack riktas till Claes Åkerblom, Säffle, som lämnat ett väsentligt bidrag till underlagsmaterialet rörande Säffles utveckling.

Efterkrigstidens samhällsbyggande och arkitektur

Introduktion

Det vi idag menar med det moderna samhället växer fram under mellankrigstiden och etableras årtiondena efter andra världskriget. Industrialiseringen inleds redan under 1800-talets andra hälft, men det är först under 1900-talet som Sverige omvandlas till ett högindustrialiserat land. En annan grundläggande förändring är utvecklingen av det svenska välfärdssamhället under decennierna efter andra världskriget.

Bostadsbyggandet blir av största betydelse för att förverkliga ett samhälle som erbjuder bättre möjligheter för ett stort antal människor. Under 1800-talets andra hälft hade många byar och samhällen, genomgått stora förändringar och förvandlats till köpingar. Industrialiseringen var en viktig drivkraft som i allt större utsträckning satte folk i rörelse mot städerna. Med det ökade invånarantalet växer också förutsättningen för näringsverksamhet i samhällena. Rörligheten ökar ytterligare genom järnvägens ankomst. Bostadsbyggandet ökar dock inte i samma takt som befolkningstalen. Under det tidiga 1900-talet råder bostadsbrist. Bostäderna är av låg standard och består i stor utsträckning av små lägenheter där många människor lever trångt. Under senare delen av första världskriget uppförs nödbostäder runt om i landet.

Under 1920-talet dominerar fortfarande privata byggherrar, men 1924 bildas HSB:s Riksförbund. Den kooperativa bostadsrörelsen växer sedan snabbt under 1920- och 30-talen och kommer att bli viktig för utvecklingen av goda bostäder. Under 1930-talet är tidigare försök till lösning av bostadsfrågan fortfarande helt otillräckliga och Sverige har en låg bostadsstandard jämfört med övriga länder i Europa. Bostadsproblemen påverkar befolkningsutvecklingen negativt. Med funktionalismen, som introduceras på Stockholmsutställningen 1930, får man en stil som med sin ljusa lätthet och rena linjer samverkar med tidens nya tankar om bostädernas bättre standard, hygien, funktion och ljus.

Byggandet av ett välfärdssamhälle

Från och med 1930-talet finns en grundläggande politisk strävan kring idén om en allmän standardhöjning. Detta sammanfattas i begreppet "folkhemmet", vilket lanseras av Per-Albin Hansson, socialdemokratisk statsminister 1932-1946. Därmed läggs grunden för den politik som skall komma att präglade efterkrigstidens byggande. På grund av först 1930-talets depression och sedan andra världskriget kommer bostadsbyggandet inte igång på allvar förrän efter kriget. År 1945 varierar trångboddheten kraftigt över landet. Den är i stor utsträckning ett stadsproblem.

Med folkhemmets bostadsbyggande tas samhällets resurser för första gången i anspråk på ett samlat sätt för att åstadkomma förbättringar som kommer alla till del. Vid slutet av andra världskriget läggs den Bostadssociala utredningen fram. Dess målsättning, att hela befolkningen skall ha goda och hygieniska bostäder till rimliga hyror, kommer att präglade bostadsbyggandet efter kriget. Den svenska inriktningen på en generellt hög bostadsstandard är anmärkningsvärd. I många andra länder uppförs istället enklare bostäder särskilt avsedda för mindre bemedlade. Från denna tid infördes också en generell statlig långivning till bostadsbyggande. Här gynnas i viss mån allmännyttan och de kooperativa bostadsföretagen framför de privata byggherarna. Genom statliga bostadssubventioner kommer Sverige att få en hög och jämn bostadsstandard. Genom olika typer av funktionsstudier utvecklas kvalitetskrav i form av normer och bestämmelser. Dessa samlas i skrifter som God Bostad (1954).

Vid mitten av 1900-talet genererar reformer inom skola, sjukvård, äldreomsorg stora byggnadsuppgifter. Kommunerna får ansvaret för att förverkliga den nya politiken på lokal nivå. Genom det kommunala planmonopolet från 1947 blir det kommunerna istället för staten som får möjlighet att styra vad, var och när det skall byggas. Ett grundläggande verktyg i detta sammanhang blir den kommunala generalplanen. Kommunerna får också uppgiften att upprätta bostadsbyggnadsprogram för bedömning av det framtida bostadsbehovet och planering av utbyggnaden. Under 1950-talet bildas en mängd kommunala bostadsbolag. Dessa sk allmännyttiga bostadsbolag blir kommunernas verktyg i arbetet med att bygga och förvalta nya bostäder.

Genom storkommunreformen 1952 får många kommuner ett betydligt större befolkningsunderlag. Detta medför nybyggande i centralorternas centrum. Här kommer inte enbart bostadsbebyggelse i fråga utan även kommunhus, skolor, vårdcentraler, äldreboenden, bibliotek samt idrotts- och fritidsanläggningar. Medborgarnas välfärd blir i allt högre grad kommunernas ansvar.

Byggandets standardisering är en viktig fråga för att såväl höja bostädernas standard som att sänka byggkostnaderna genom att tillverkningen rationaliseras. Under 1950-talet industrialiseras byggandet i ökande utsträckning. Man söker efter nya material och effektivare byggmetoder. Åren mellan 1961 och 1975 brukar kallas för

”rekordåren”. Nu ökar den svenska bostadsproduktionen som aldrig förr. Med tiden blir byggandets industrialisering en allt viktigare faktor som bl a leder till element-byggnadsteknikens utveckling. Den rationaliserade byggprocessen slår helt igenom och blir avgörande för byggandet under det s k miljonprogrammets tid 1965-1974.

Stadsomvandlingar vid 1900-talets mitt

Tio år efter andra världskriget är bostadsbristen fortfarande ett av de största problemen i Sverige. Vid sekelskiftet 1900 bor drygt 20% av landets befolkning i städerna. Vid 1950-talets slut är motsvarande siffra omkring 50%. Med den växande stadsbefolkningen följer under 1900-talets första hälft en allt mer högljudd debatt kring boendestandard och trångboddhet.

Från 1950-talet förekommer i ökande omfattning rivningar av äldre centrumbebyggelse för att ge plats åt ny affärs-, bostads- och kontorsbebyggelse. Förutom kraven på bostädernas standard och önskan att råda bot på trångboddheten finns ytterligare tre specifika anledningar till att stadskärnornas omdaning. Det handlar om konsumtion, bilism och kontorisering. Under 1950-talet börjar snabbköpsbutiker ersätta de små specialiserade fackbutikerna. Varuhus uppförs i städernas centrala delar. Detta blir allt vanligare under 1960-talet, då varuhusen ibland upptar ett helt kvarter. Den ökande bilismen blir en allt viktigare faktor vid planeringen av städernas centrala delar och berör såväl parkeringsytor (exempelvis i anslutning till de nya stora varuhusen) och gator samt genomfartsleder. Samhällets utveckling mot en allt större tjänstesektor står för ett snabbt ökande behov av kontorslokaler i stadskärnorna.

Under 1950-talet förnyas städerna oftast punktvis med enstaka byggnader i taget. Kommunerna upprättar generalplaner men är som regel inte engagerade i förnyelsen, som istället bygger på fastighetsägarnas medverkan. Eftersom tomtindelningen oftast inte förändras begränsas möjligheterna till förändring av byggnadsvolymer och husens läge på tomten.

Under 1960-talet är rivningarna mer omfattande. Genom att bygga flerbostadshus med butiker i bottenvåningen vill man skapa en stadsmässighet även på mindre orter. Förutsättningarna för handelns expansion ges av kommunerna, men för utförandet står handelsföretagen. I samråd med kommunen får varhuskedjorna tillgång till centrala tomter i de flesta av landets mindre och mellanstora städer. Kedjor som Epa, Tempo och Domus blir återkommande inslag i stadskärnorna. Den kommun som nekar varuhusen tillträde till centrum riskerar i förlängningen att förlora handel till grannorterna.

Den äldre bebyggelsen försvaras sällan på ett samlat sätt, även om en medvetenhet om dess kulturhistoriska betydelse inte saknas. Den starka politiska satsningen mot ett välfärdssamhälle i kombination med näringslivets krav vad gäller handelns krav på ytor och tillgänglighet blir tillsammans en mäktig kraft för stadsförnyelse. Begrepp som "sanering" av städernas äldre delar kommer i ropet. På kommunal nivå är en stor del av de svenska kommunerna positiva till omvandlingsinsatser, även om åsikterna om hur omfattande dessa borde vara varierar. Paradoxalt nog försenas centrumförnyelsen många gånger på grund av den rådande bostadsbristen. Nya bostäder måste först uppföras utanför centrum för att ersättningslägenheter ska kunna erbjudas under centrumombyggnadsperioden.

Arkitekturutveckling

En reaktion mot funktionalismen

Den ambitiösa svenska satsningen på att skapa ett välfärdssamhälle som lanserades vid början av 1930-talet kommer samtidigt som funktionalismen som ideal och arkitektonisk stil introduceras i Sverige. Lättheten, det avskalade, betoningen av funktion, ljus och luft gör att funktionalismens byggande tycks knyta an till tidens politiska ideal och ambitioner.

Under 1940-talet sker en reaktion mot funktionalismen. Istället för den avskalade enkelheten tar man åter upp drag från det traditionella byggandet. Den renodlade funktionalismens platta tak ersätts av det traditionella sadeltaket. Istället för slätputsade, vita funkisfasader väljer man nu att använda "råare" fasadmateriell som oputsat tegel och grovputsade ytor, gärna i mustiga kulörer. Takfot och sockel görs mer framträdande, man använder sig av försiktig tegelornamentik. Till de vanliga dragen hör också enkla tvåluftsfönster, burspråk, portar i ädelträ och balkonger med korrugerade fronter. Enklare former och material hade också bristsituationen från andra världskriget som orsak. Bränslebristen var också en delorsak till användandet av mindre, avgränsade fönster istället för funkisens långa fönsterband.

Sammantaget får 1940-talets arkitektur ett robust formspråk som ges benämningen nyrealism. Samtidigt bygger planlösningar och konstruktioner vidare på de funktionalistiska principerna och blir alltjämt föremål för vetenskapliga studier. De svenska förhållandena inspirerar utländska arkitekter, som bland annat konstaterar att *"man i Sverige har koncentrerat sig på att uppnå den högsta, generella nivån på byggandet i världen, nära knutet till framåtsträvande planering och sociala reformer"* (Kidder Smith). Forskaren och arkitekten Claes Caldenby menar att folkhemmets bostadsbyggande bör ses som ett av de internationellt sett särpräglade bidragen till den svenska arkitekturen, på motsvarande sätt som medeltidskyrkor, trästäder och 1700-talets herrgårdar.

1950- och 60-tal

Under 1950-talets första del fortsätter 1940-talets traditionellt influerade byggande. 1950-talet kännetecknas av en variationsrik lekfullhet, med starka kontraster mellan olika fasadpartier. Variationen skapas med olika hushöjder, genom balkongernas gestaltning och genom att använda flera olika fasadmaterier tillsammans, som tegel, puts, mosaikplattor, kopparklädda delar eller skivmaterial i sten. Teglet är ofta mönstermurat. Putsade fasader får ofta röda, bruna, grågula och grågröna kulörer och ibland delar ett rutnätsmönster av putsade band in fasaden. Sadeltak kunde göras mer uttrycksfulla genom en brant, asymmetrisk taklutning. Under 1960-talet blir taken sedan flackare med mindre betonad takfot än under 1950-talet. Husen är ofta orienterade kring gröna gårdar och förhållandet mellan gård och hus är en viktig del i planeringen.

Längre fram under 1950-talet blir utvecklingen alltmer präglad av en mer enhetlig, internationell modernism. Under 1960-talet övergår den ofta ganska småskaliga folkhemsbebyggelsen allt mer i ett storskaligt byggande. Ekonomin kom i allt högre grad att styra byggandet och det finns en stark strävan att sänka byggkostnaderna. Husens utformning kommer att styras av byggapparaten och prefabricerade betongelement används alltmer. Stommar av betong blir nu dominerande. Fasadmaterialen utgörs av puts eller tegel och arkitekturens drag blir mer rätlinjiga, med minskade inslag av den hantverksmässiga omsorg om delarna som präglat 1950-talet. Lägenhetsytorna ökar och nu blir trerummaren den genomsnittliga lägenhetsstorleken.

Städernas nya centrumbebyggelse utgörs som regel av flerbostadshus med butiker i bottenvåningen. Bottenvåningens fasad upptas i stor utsträckning av skyltfönster, mellan vilka fasaden kan vara klädd med sten, kakel eller annat material som avviker från bostadsvåningarnas puts eller tegel. Kravet från 1960 på hiss vid fyra våningar eller högre hus gör flerbostadshuset i trevåningar mycket vanligt förekommande.

Karaktärsdragen hos tidens flerbostadshus skapas i stor utsträckning av byggnadens funktionella delar som portar, fönster och balkonger istället för av särskilda dekorelement.

Portar

1950- och 60-talens entréer är ofta den mest omsorgsfullt utformade delen av fasaden, med snickerier av hög kvalitet. Kring entréöppningen finns ofta en omfattning i tegel eller puts som markerar den i fasaden. Portarna tillverkas i trä och är antingen fernissade eller brunmålade. Ofta förekommer också klädsel av skarosseripanel. Karosseripanel på dörrbladets nedre del kan också fungera som sparkskydd. Sparkskydd av stål är också vanliga. Ett annat tidstypiskt portmaterial är den blanka plåten, som många gånger förekommer i kombination med butiksfönsteromfattningar i samma material. 1950-talets portar är som regel försedda med stora glasade partier.

Under 1960-talet blir det vanligare med portar utan uppglasning i dörrbladet men med ett sidoljusinsläpp bredvid själva porten. Ovanför 1950- och 60-talens entréer finns ofta ett skärmtak buret av metallkonsoler. Taket utgörs vanligen av skivor av plåt, eternit eller plast.

Fönster

Medan 1930- och 40-talens fönster som regel låg i fasadliv är 1950-talets fönster gärna något indragna i fasaden. Den vanligaste fönsterformen är asymmetriska tvåluftsfönster med en huvudluft och en smal vädringsluft. Större perspektivfönster förekommer också. Flerkantiga fönster, till exempel i trapphus, utgör ett exempel på den lekfullhet som ibland präglar 1950-talet. Under 1960-talet blir det kvadratiska fönstret med en luft mycket vanligt. Tidens fönsterbågar är tunna och utförda i trä som vanligen målas vitt. Virkeskvalitén är vanligen mycket hög. På tegelfasader saknas vanligen fönsteromfattningar helt, medan 1950-talets putsade byggnader ofta förses med breda, slätputsade och vita omfattningar kring fönstren.

Balkonger

Under 1950-talet blir balkongen alltmer en självklar del av flerbostadshuset. Det är vanligast med utanpåliggande eller delvis indragna balkonger. Fronterna är liksom under 1940-talet mestadels i plåt som kan vara slät eller sinuskorrugerad. Balkongfronterna är målade i kulörer som ofta utgör en påtaglig kontrast till fasadkulören. Under slutet av 50-talet blir betong och eternit vanligare som frontmaterial. Smidet blir under 1950-talet en viktig del av balkongens gestaltning och får ofta ett kombinerat funktionellt och dekorativt syfte. Genombrutna balkongfronter är vanliga.

Under 1960-talet blir den helt eller delvis indragna balkongen allt vanligare. De utanpåliggande balkongerna bärs ofta upp av sidoskärmar i betong. Plåt fortsätter att vara ett vanligt frontmaterial, men fronter i betong eller trapetskorrugerad aluminium gör också sitt inträde.

Att bygga i tegel

Tegel intar en alldeles särskild roll i 1900-talets byggande i Sverige. Tegel har i hög grad bidragit till den moderna svenska arkitekturens speciella uttryck. Tegelindustrin upplever en kraftig uppgång fram till 1960-talet, för att sedan hamna i snabb och kraftig nedgång. Omkring sekelskiftet 1900 finns det ca 500 tegelbruk i landet. Ca 50 år senare har den siffran halverats. År 1980 återstår 21 stycken tegelbruk. Idag finns det fyra kvar.

Mur- och fasadtegel

Tegel har använts till såväl monumentalbyggnader som enkla bostadshus under drygt 800 år. Men det är först med industrialismens masstillverkning av tegel som materialet kan användas i större omfattning. Teglet lämnas ofta synligt och blir ett

uttryck för ett kvalitativt hantverk. Med den modernistiska arkitekturens genombrott kring 1930 kommer hantverkets kvaliteter ur fokus och tegel som fasadmateriäl blir omodernt. De putsade fasaderna tar över. Teglet återvinner emellertid snart sin popularitet, delvis genom sin hållbarhet, till skillnad från den mer svårhanterliga putsytan.

Under 1930-talet inleds en större omställning inom tegeltillverkningen. Lättbetongen gör sitt intåg som stommaterial och marknaden för murtegel krymper. Tillverkningen av fasadtegel, d v s tegel som inte utgör byggnadens bärande stomme, växer istället dramatiskt. Vid mitten av 1940-talet utgör fasadtegel knappt 10 % av den samlade tegeltillverkningen. Drygt tjugo år senare är den siffran uppe i ca 75 %.

På 1940-talet slås fortfarande stora delar av teglet antingen för hand eller i maskin och materialets naturliga egenskaper, dess "äkthet", är något som många arkitekter vill framhäva liksom den hantverkskunskap som ännu levde kvar. Från 1950-talet och framåt sker en ökad likriktning inom den inhemska tillverkningen. Det som produceras är i stort sett bara strängpressat håltegel med ett stort utbud av olika ytbehandlingar, som borstat och räfflat, valsat, präglat och knottrigt. Ytbehandlingarna anses till en början av många arkitekter vara fusk, en konstlad förfining av teglet, men de ekonomiska och produktionstekniska skälen till ett mer industriellt uttryck väger tungt. Strängpressningen, som introduceras i Sverige på 1940-talet, är en betydligt rationellare metod i jämförelse med det tidigare slagna teglet. Hålen i stenarna gör dem lättare och bättre ur värmeisoleringsynpunkt.

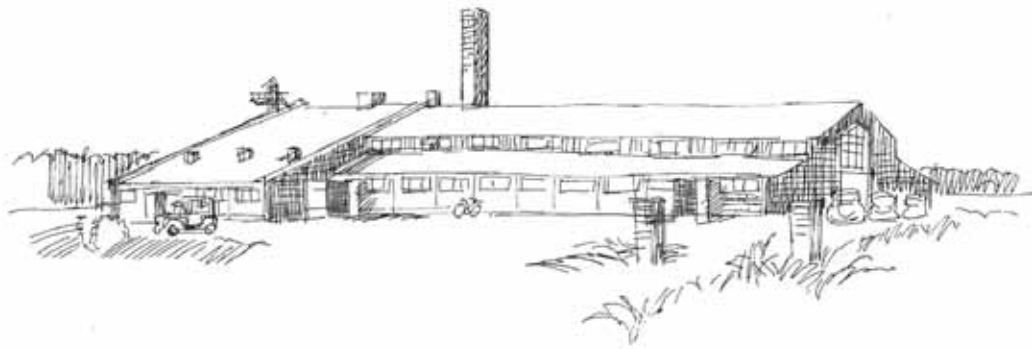
Taktegel

Taktäckning med tegel har förekommit allt sedan medeltiden. Fram till 1800-talet läggs taktegel i första hand på kyrkor och högre ståndsbbyggnader. Med industrialismen under seklets senare del ökar den inhemska tegeltillverkningen kraftigt och taktegel blir nu mycket vanligt. Vid början av 1900-talet kommer flera tegelbruk i landet att specialisera sig på taktegel. Huruvida det har tillverkats taktegel vid Säffle tegelbruk är oklart.

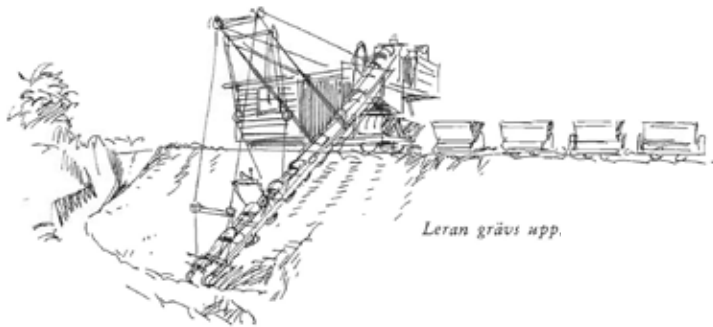
Kring slutet av 1940-talet och början av 1950-talet är produktionen av taktegel större än någonsin tidigare. Nästan alla villor och bostadshus täcks nu med tegeltak. 1960-talets byggnadssätt med allt flackare, ofta helt platta tak, medför nedläggning av flera taktegelbruk. Under 1970-talet kommer teglet att i hög grad ersättas med betongpannor vid nyproduktion.

Säffle tegelbruk

Tegelbruk i varierande skala har funnits på de flesta håll i Värmland, men endast ett fåtal, stora industriella tegelbruk, återstod vid 1900-talets mitt. Det mest varaktiga av dessa bruk kom att bli Säffle tegelbruk.

Det nya tegelbruket

Leran grävs upp.

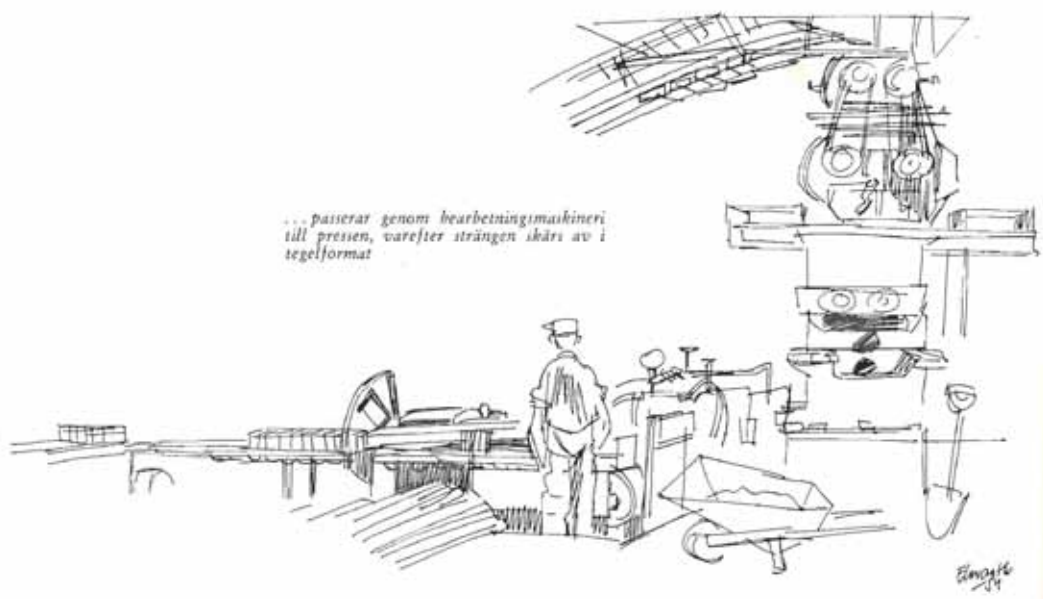

... och tippas i förältaren ...

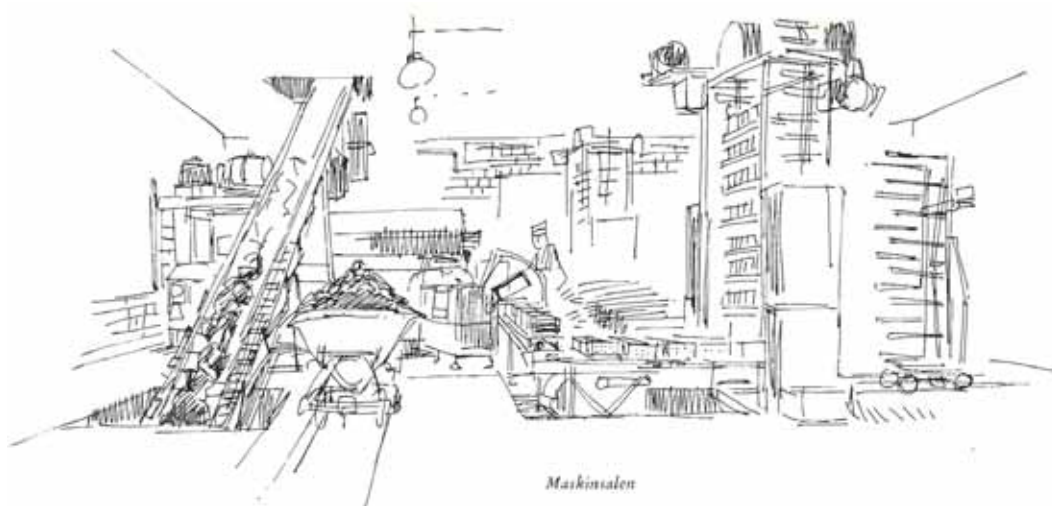
Denna och följande sida: Arbetsmoment vid tegelbruket i Krokstad utanför Säffle. Illustrationer Lennart Elworth.

Säffle tegelbruk är en fortsättning på Älfångens tegelbruk, beläget strax norr om staden. Älfångens tegelbruk startar i liten skala men går 1906 över till maskintillverkat tegel. Företagets egna skutor fraktar tegel dels ner till Göteborg, dels upp genom vattensystemet till Hillringsberg vid Glafs fjorden. När leran senare börjar ta slut besutas att tegelbruket skall flyttas. En ny, modern anläggning, Säffle tegelbruk, uppförs 1952 på Krokstads ägor söder om staden. Det nya bruket är det första i landet som helt planeras för truckdrift. En ny tunnelugn installeras 1963 med en årlig kapacitet på omkring nio miljoner tegel. 1982 läggs driften ner. Efter några år i malpåse återupptas driften 1985 med inriktning på röd och brun fasadsten, varav en stor del för avsättning i Norge. Några år senare kommer det definitiva slutet för tegelbruksepoken i Säffle.

... passerat genom bearbetningsmaskineri till pressen, varefter strängen skärs av i tegelformat

Maskinsalen

Nyformat tegel körs in i torken
T. h. Torkat tegel lastas om till en karusellvagn

Säffle – från köping till stad

Köpingens utveckling

Säffle köping bildas 1882 genom att brytas ut ur By landskommun. År 1943 inkorporeras resten av By landskommun i köpingen. År 1951 ombildas Säffle till stad och samtidigt tillförs Tveta landskommun till Säffle stad. År 1952 bildas i området även kommunerna Värmlandsnäs (av sju tidigare kommuner), Gillberga (av två tidigare kommuner) och Svanskog (av två tidigare kommuner). Säffle kommun med sin nuvarande geografiska omfattning bildas 1971 av dessa fyra kommuner.

Inom den nuvarande kommunens yta är befolkningsantalet som störst under 1870-talet med omkring 24600 invånare. Befolkningsantalet har då ökat från 14500 år 1810. Befolkningstalet sjunker sedan för att från sekelskiftet 1900 ligga kring 19000 invånare. En liten topp nås 1970 med drygt 20000 invånare. Därefter har invånarantalet dalat kraftigt till dagens omkring 15500 invånare.

Säffles läge kan knytas till den strategiska närheten till älven där sjövägen mötte landsvägen. Platsen har en tidig historia som marknadsplats. Ortnamnet omnämns redan 1455 och skrivs då Saefigla. Dåtidens Säffle avsåg Säffle herrgård, någon kilometer söder om centrum. Marknadsplatsen kallades under äldre tider Knussedh eller Knusesund. Under 1700-talets första del upphör dessa marknader och platsen får ökad betydelse igen först på 1860-talet. Då börjar viss bebyggelse uppföras med koncentration runt Säffle kanal, som hade invigts 1837, samt till området för nuvarande Stortorget. År 1870 finns ett tiotal handlare i Säffle och dessutom fyrtioalet hantverkare. Två händelser kring 1880 kommer att få stor betydelse för ortens utveckling: öppnandet av Bergslagernas Järnvägar 1879 med station i Säffle och anläggandet av Billeruds trämassfabrik strax norr om samhället 1883.

Vid köpingsbildandet 1882 finns inom köpingen 450 invånare. En stadsplan upprättas 1883 av major W. Sparre. Det fastslås också att byggnadsstadgan och ordningsstadgan för rikets städer skall tillämpas. Stadsplanens kvartersindelning av den centrala staden är av oregelbunden rutnätskaraktär och kvarstår i huvudsak än idag.

Vid sekelskiftet 1900 uppgår invånarantalet till omkring 1200 personer. Bebyggelsen börjar vid denna tid bli alltmer stadsmässig. De allra äldsta, ganska enkla, trähusen som uppförts på 1860- och 70-talet får ge vika för större stenhus. Nu uppförs vid torget Viktorinska huset, Gillénska huset samt Wermlandsbankens fastighet. På

Sjöfles första stadsplan upprättas 1883 . Den oregelbundna rutnätsplanen utgör än idag grunden för stadens kvartersindelning.

västra sidan tillkommer Nordströmshuset, Bäärnhjelmiska huset, Mattsonshuset, Höglundshuset och en del mindre tegelbyggnader i kvarteren Gärdet och Härden. Längs gatorna planteras trädalléer.

Samtidigt som orten blir alltmer stadsmässig blir den också ett bygdens centrum. Läkarestationen och apoteket flyttas från Hög i Huggenäs till Sjöfles redan 1862. År 1902 står det nya tingshuset färdigt och Sjöfles blir därmed även bygdens juridiska centrum. Tidigare hade tingshuset legat i Råglanda på Värmlandsnäs. Poststation och telegraf tillkommer 1864 respektive 1868.

Vid sidan om detta tillkommer ett flertal nya industrier. Bland de mer betydande kan nämnas Seffle Gjuteri & Mekaniska Verkstad som startar på 1890-talet, Seffle Motorverkstad som etableras 1908, de båda möbelfabrikerna på 1910-talet och AB Källeregulatorer 1923. Sjöfles Ångkvarns- och sågverksaktiebolag som startats på 1880-talet växer till en ganska ansenlig industri. Parallellt med detta utvecklas Billerudsbolaget till en världskoncern. 1917 byggs bolagets huvudkontor efter göteborgsarkitekten Ernst Torulfs ritningar.

Överst: Flygfoto över Säfte köping under 1920-talet. Underst: Samhällets bebyggelse spirder sig tidigt också utanför köpingens gränser. Annelund börjar bebyggas på 1910-talet, i stor utsträckning av anställda på Billeruds bruk.

Villaområden växer upp utanför köpingens gränser. Annelund och Rolfserud som börjar bebyggas redan på 1910-talet var belägna i By socken. Bebyggelsen växer fram på ett oreglerat, oregelbundet sätt eftersom stadsplan saknas. Säfte Herrgård förvärfvas av Säfte köping 1913 och även på dess marker växer villa- och industri- kvarter fram. Nya stadsplaner läggs fram 1919 och 1922.

Strömmen med Säffle kvarn i den s k Kvarnbacken.

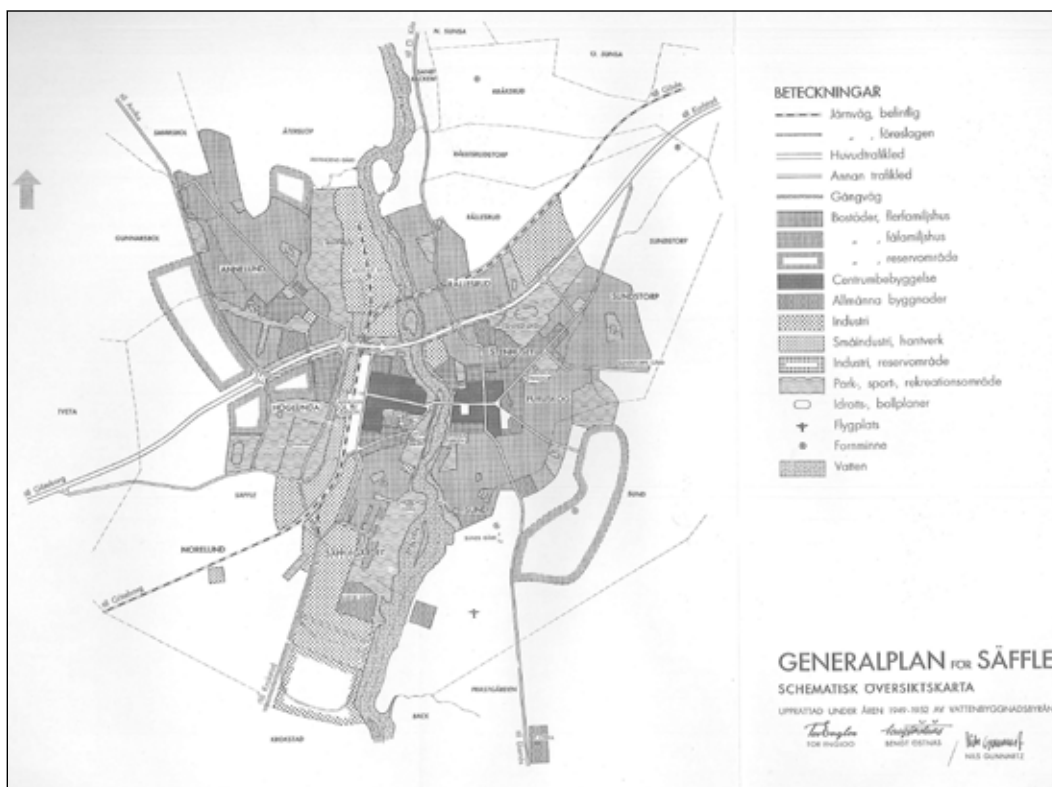
År 1919 och 1922 fastslås nya stadsplaner för köpingen respektive köpingens yttre områden. Dessa utarbetas av ingenjör H.G. Torulf vid Allmänna Ingenjörbyrå i Stockholm. År 1930 läggs en byggnadsplan fram som gäller köpingens behov av offentliga byggnader. Under decenniet uppförs sedan nya lokaler för badhus, samrealskola och polisväsende samt en ny brandstation. Köpingens byggnadsstadga utökas 1936 med särskilda utomplansbestämmelser för byggnadsverksamheten i områdena närmast utanför köpingens gränser.

Bebyggelsens expansion utanför köpingens gränser är en av de faktorer som ligger bakom att resterande delar av By socken 1943 inkorporeras i köpingen. Härmed mer än fördubblas invånarantalet. Det ökande bostadsbehovet leder till att stadsplaner på 1940-talet upprättas för områdena kring Karlstadsvägen och Lugnadal. Vidare uppförs 1949 en ny folkskola, Östra Skolan.

Stadsbildningen och 1952 års generalplan

Nästa stora steg i Säffles utveckling tas den 1 januari 1951. Då beviljas man stadsrättigheter som Sveriges 133:e och, skall det visa sig, sista stad. I samband med stadsbildandet inkorporeras också Tvetas socken. Folkmängden uppgår nu till 9300. Den nybildade staden står inför stora uppgifter vad gäller uppförande av såväl bostäder och offentliga byggnader som förnyelse av infrastruktur, vatten och avlopp.

Vid samma tid som stadsbildningen sker pågår framtagandet av en ny generalplan för Säffle. Denna utarbetas under perioden 1949-1952 av Vattenbyggnadsbyrå i Stockholm genom Tor Engloo, Bengt Östräs och Nils Gunnartz. Generalplanen är

Åren 1949-1952 upprättas en generalplan för Säffle. Planen beskriver den nybildade stadens behov av byggnation och samhällsutveckling de kommande 20 åren.

sin tids motsvarighet till dagens översiktsplan, där de kommunens övergripande avsikter vad gäller markanvändning, infrastruktur, bebyggelse m m fastslås. Säffles generalplan 1952 avsåg att beskriva utvecklingen fram till 1970.

I generalplanen räknas på två utvecklingsalternativ. I alternativ 1 antas inflyttnings-takten till Säffle stad fram till 1970 uppgå till omkring hälften av den nationellt genomsnittligt väntade tätortstillväxten. Detta med hänsyn till befolkningsandelen i "flyttande åldrar" 0-40 år i kringliggande landskommuner är lägre än det nationella snittet, samt att Säffle anses ha ett ur kommunikationssynpunkt mindre gynnsamt läge. Med denna prognos kommer invånarantalet i Säffle stad 1970 uppgå till omkring 9500 personer. Det mer optimistiska alternativ 2 bygger på, att de större företagen skulle kunna expandera enligt sina planer trots en bristande tillgång på arbetskraft. Alternativ 2 ger 10200 personer inom själva stadens gräns år 1970. Det skulle komma att visa sig, att även alternativ 2 var för en alltför försiktig beräkning. Tätorten Säffle hade i själva verket cirka 11600 invånare 1970.

1952 års generalplan tar i sina beräkningar det mer optimistiska alternativ 2 som utgångspunkt. Den största delen av tillväxten kommer att ske genom expansion av handel, förvaltning och undervisning snarare än industri, spår man. Kring 1950 är för Säffles del av andelen yrkesverksamma inom industrin högre och andelen arbetande inom tjänstesektorn lägre än det nationella genomsnittet. Omkring 60% av de yrkes-

Överst: Under 1950-talets första hälft uppförs stadshus, affärs- och bostadshus samt polisstation i kvarteret Knutsbacken. Biblioteket (till höger i bild) står färdigt 1963. Underst: Kvarteret Vallen utanför handelscentrum uppförs vid mitten av 1950-talet (höger i bild). Närmast i bild, på andra sidan Karlstads- vägen, finns Furuskogsparken.

verksamma är industrianställda. Billerud AB är år 1950 största industriföretag med 700 anställda. Även metall- och textilbranscherna växer under denna tid.

Ett viktigt ingångsvärde för 1952 års generalplan, som man också återkommer till, är den rådande bostadsbristen. Den befintliga stadskärnan utgörs i stor utsträckning av trä- och stenhus om två eller tre våningar, uppförda kring sekelskiftet. Behovet av nya bostäder är stort med ett bedömt nybyggnadsbehov av 1150 lägenheter fram

Uppförandet av fastigheten Kvarnen 8, omkring 1954. Foto: Lars-Åke Widing.

till 1970. År 1945 är nästan var femte av köpingen Säfles hushåll trångbodda enligt definitionen fler än två boende per rum. Detta är enligt generalplanens författare en hög siffra nationellt sett, men jämförbar med andra värmländska industriorter.

En redovisning av lägenhetsstandarden ger en tankeväckande påminnelse om de allmänna förhållandena så långt fram i tiden som vid 1900-talets mitt. Av samtliga lägenheter i Säfle köping saknar år 1945 82% badrum, 45% saknar WC i huset, 42% saknar centralvärme, 26% saknar rinnande vatten och 19% saknar avlopp. Det är alltså mycket stora satsningar på ökad bostadsstandard som kommer att genomföras för att förbättra denna situation.

Generalplanen föreslår en ökad exploatering av stadskärnan genom att ny bebyggelse uppförs i tre våningar efter sanering av stadskärnan. 40% av centrumbebyggelsen föreslås avsättas för handel och kontor. Generalplanen rekommenderar att en särskild saneringsplan upprättas för stadskärnan för att utreda den befintliga bebyggelsens "saneringsmognad".

År 1945 utgörs drygt 70% av Säfles bostäder av en- eller tvåfamiljshus. Generalplanens författare anser dock, i takt med tidens anda, att en stor del av nyproduktionen (60%) under planperioden bör ske i form av flerfamiljshus. Dessa bör framför allt

Uppförandet av fastigheten Strömmen 3, omkring 1959. Foto: Lars-Åke Widing.

förläggas till själva stadskärnan på ömse sidor om älven, så att denna del av staden blir mer effektivt nyttjad, inte minst ur ekonomisk synpunkt. Centrumbebyggelsen bör förnyas innan helt nya bostadsområden anläggs. Det skall sägas, att redan under perioden 1949-1952 utgjordes mer än 80% av Säfles bostadsproduktion av flerfamiljshus.

Utän sanering av stadskärnan beräknas en tredjedel av nybyggnadsbehovet kunna ske i själva stadskärnan. Efter sanering, d v s rivning, av äldre bebyggelse kan ytterligare 20% av behovet rymmas i centrum. När generalplanen arbetas fram är Säfles första moderna flerfamiljshusområde i Annelund redan under byggnation. För flerfamiljsboende anvisar man förutom områden knutna till stadskärnan också ett område i Höglunda (Vintergatan) samt kvarteret Vallen vid Karlstadsvägen (vilket överensstämmer med stadsplanen för detta område från 1940-talet).

Nära koppling till centrumomvandlingen har också gatunätets förbättring. Generalplanens författare anser det befintliga gatusystemet vara föråldrat. Till bristerna hör att de för biltrafiken viktigaste genomfarterna samtidigt fungerar som bostads- och affärsgator, liksom att standarden hos genomfarterna är inte högre än hos lokalgatorna. En tydligare åtskillnad mellan genomfarter, bostadsgator, affärsgator m m är lösningen, liksom den nya riksväg i form av en förbifart norr om centrum som planeras ersätta den befintliga sträckningen genom centrum.

Domus vid hörnet Västra Storgatan-Kungsgatan, uppfört från mitten av 1950-talet fram till omkring 1960.

Anläggandet av en industrihamn i Byälven i höjd med Säffle gård rekommenderas. Detta skall ske efter muddringsarbeten i älven. För järnvägens del förordas att industrispåret till det södra industriområdet förlängs så att det kan ansluta till industrihamnen.

Förutom stadens tre skolor – den nybyggda Östra skolan (Tingvallaskolan), Västra skolan (Trätäljaskolan) samt Annelunds skola – föreslår generalplanen ytterligare en skola, förlagd i Annelundsområdets södra del. Ett nytt ålderdomshem föreslås längs Näsvägen, där sedan Björkbacken uppförs. I generalplanen finns också förslag på ny tingshusbyggnad förlagd till Tingshusparken norr om det befintliga tingshuset. Detta förslag kommer dock inte förverkligas.

Under 1950- och 60-talen kommer staden delvis att omvandlas, i stor utsträckning enligt de övergripande linjer som generalplanen målat upp. I centrum får trähusbyggelsen men också en hel del stenhus ge vika för 1950-talets och 1960-talets nybyggnation. Staden kommer alltmer att präglas av de röda tegelhusen.

Ett antal enskilda byggnader och anläggningar som förstärker stadens prägel av den här tiden kommer till under 1950- och 60-talen. År 1949 uppförs Östra skolan (Tingvallaskolan), ritad av arkitekterna Gunnar Wejke och Kjell Ödeen. År 1951 står stadens elverk färdigt, beläget i hörnet Billerudsgatan-Magasinsgatan. För ritningarna står den vid tiden frånträdde stadsarkitekten i Säffle Lage Knappe. I kvarteret

Stortorget med varuhuset EPA (1967) samt flerbostadshusen i rött tegel, uppförda under 1950-talets andra hälft.

Knutsbacken uppförs med början 1950 bank- och bostadshus, stadshus (1953) samt polishus (1956), allt ritat av arkitekt Nils Einar Eriksson, Göteborg. Konsum i hörnet Västra Storgatan-Kungsgatan uppförs av Kooperativa Förbundets arkitektkontor med början 1954. Centrumkyrkan (Missionskyrkan) i hörnet Bryggerigatan-Kyrkogatan byggs omkring 1960, ritad av arkitekt Börje Stigler, Stockholm. År 1965 uppförs Säfte kyrka, ritad av arkitekt Gunnar Bornö. Utförandet blir tidstypiskt med väl integrerade utrymmen för olika funktioner, en prägel av det dominerande materialet tegel och den strama, slutna arkitekturen. Kyrkan anläggs mellan Västra skolan och järnvägsstationen, där den tillåts bryta den tydliga axeln mellan dessa båda byggnader. Läget följer generalplanens rekommendation. Som ett möjligt alternativ för den nya kyrkans placering har generalplanen pekat ut Sifhällaparken, vilket anses som ett fördelaktigt läge ur stadsbildssynpunkt. År 1965 står också Medborgarhuset färdigt, med tydliga drag av internationell modernism. Ritade gjorde Carl Waldenströms arkitektkontor. Under 1950-talet hade funnits långt gångna planer på att istället uppföra ett medborgarhus i kvarteret Karlberg vid Östra Storgatans avslutning åt öster. År 1967 får EPA ny lokalisering genom en nyuppförd varuhusbyggnad vid Stortorget. Byggnaden ritas av Carl Waldenströms arkitektkontor och är såväl genom sitt centrala läge som sin utformning ett mycket gott exempel på 1960-talets stora varuhuslokaliseringar i städernas absoluta centrum. Samma år uppförs posthuset vid Västra Storgatan, ritat av arkitekt Gunnar Hodin, Stockholm.

Till vänster i bild kvarteret Hamnen med flerbostadshus uppförda under tidigt 1960-tal. Till höger medborgarhuset, invigt 1965.

Stadsarkitekt och byggmästare

Under 1950-talet har arkitekterna fortfarande möjlighet att som byggherrens främsta ombud hantera stora byggprojekt och övervaka att de estetiska ambitionerna genomförs till rimliga kostnader. Säffle får sin första stadsarkitekt, Henrik Müller, redan i slutet av 1940-talet. Bland hans verk finns bland annat hyresfastigheten Donatorn i hörnet av Billerudsgatan och Kungsgatan. Müller efterträds av Lage Knape som under sina få år i Säffle ritade ett antal villor i staden. 1951 kommer Carl Waldenström, den arkitekt som kanske främst satt sin prägel på centrumbebyggelsen, både i sin roll som stadsarkitekt och genom det egna arkitektkontoret.

Bland byggmästare dominerar Arvid Nilsson och Erik Carlsson helt den byggnation som gestaltade det moderna Säffle. Åke Jansson porträtterar i del IV av "Profiler och miljöer i Säffle" Arvid Nilsson, aktiv från 1922 till 1967. Som mest har dennes byggnadsfirma omkring 120 anställda. Flerbostadshusen utgör förstås en viktig del av produktionen och de uppförs såväl i Arvid Nilssons egen regi som åt andra uppdragsgivare, exempelvis Stiftelsen Säfflebostäder. Till övriga byggprojekt hör stadshuset, polishuset, Östra skolan (Tingvallaskolan), Missionskyrkan, läktaren på Sporthälla och Villa Billerud. Ett av Arvid Nilssons sista byggprojekt är EPA-huset på Stortorget, invigt 1967.

Överst: Vy från kanalbron mot västra centrum med vattentornet, Domus och stadshuset. Skiss av Kooperativa Förbundets arkitektkontor. Underst: Elverket (Billerudsgatan-Magasinsgatan) stod färdigt i början av 1950-talet.

Det finns också flera kopplingar mellan Säffles storindustri Billerud AB och byggnaderna kring 1900-talets mitt. Ett exempel på detta är att företaget hyrde lägenheter i de nybyggda husen och förmedlade bostäderna vidare till Billerudsanställda. Detta förekom bland annat i kvarteren Berget och Donatorn vid Kungsgatan.

1950- och 60-talens affärs- och flerbostadshus i Säffle

Telegrafan 9, fasad mot Västra Storgatan. Ritning daterad 1959.

Konstruktion

Grunden är som regel en gjuten betonggrund med isolering i form av en träullsmatta. Byggnadernas ytterväggar består inte av bärande tegelmurar. Istället är de utförda i (lätt)betong kompletterad av ett 1-stens skikt av fasadtegel. Som isolering används plattor av träull eller stenull med en tjocklek om 5 cm. De bärande innerväggarna är däremot vanligen helt murade i tegel medan övriga innerväggar är gjutna i betong. Bjälklagen är mestadels av betong, ofta med en fyllning av slagg.

Karaktär och typiska drag

Den centrumnära bebyggelse som uppfördes i Säffle under 1950- och 60-talen utgörs mestadels av flerbostadshus i tre våningar med fasader i rött tegel. I själva handelscentrum på ömse sidor om älven inryms som regel butiker i byggnadernas bottenvåning.

Byggnaderna har överlag en saklig och måttfull karaktär. Fasadernas uttryck präglas av funktion snarare än utsmyckning och dekor. Karaktärsdragen skapas framför allt

genom gestaltningen av grundläggande byggnadsdelar som portar, fönster och balkonger. Den lekfullhet som präglar delar av 1950-talsarkitekturen är mestadels nedtonad här, men förekommer, exempelvis genom ett återkommande bruk av mosaik.

Fasadmaterialet är närmast undantagslöst rött tegel. Exponerade tegelmurar eller fasadtegel är tillsammans med puts de mest tidstypiska fasadmaterialet under 1950-talet och delar av 1960-talet. Det genomgående valet av rött tegel förklaras för Säffles del också av närheten till Säffle tegelbruk. Fasaderna är i många fall mönstermurade, vilket är ett exempel på tidens sätt att med små medel skapa karaktär och känsla. Byggnadernas sockel är i de flesta fall gjuten i betong, putsad och avfärgad i ljust eller mörkt grått. Sadeltaken i rött tegel med skorstenar i samma material är också typiska för tidens byggande.

Det återkommande sättet att bryta upp en fasad genom förskjutningar i sid- och höjdled knyter också an till tidens typiska byggande. På så sätt skapas variation och livfullhet hos en annars tung och enahanda tegelfasad.

Att arbeta med flera olika fasadmaterier som får kontrastera mot varandra utgör ett av de grundläggande sätten att arbeta under 1950- och 1960-talen. Olika material och kulörer bildar accenter till fasadens tegel eller putsade yta. Detta drag är mycket vanligt bland Säffles bebyggelse. Ett mycket tydligt exempel på detta i Säffle är byggnadernas affärslokaler. Där kommersiell verksamhet är inrymd i gatuplan, har bottenvåningens fasader som regel en kontrasterande fasadbehandling. Här finns såväl klinkerplattor, mosaik, marmor, skiffer och sandsten representerat. Mycket karaktäristiskt för tiden är också hur man återkommande väljer att lägga in putsade fält i tegelfasaden, ofta i anslutning till balkong- eller fönsterpartier eller för att markera trapphusens läge i fasad.

De bevarade ursprungliga portarna är omsorgsfullt utförda i fernissat trä. Återkommande är att butikernas entrépartier är indragna och dekorerade med fernissad profilerad träpanel eller mosaik. Indragningen är ett sätt att möjliggöra ingång till flera olika butikslokaler på samma ställe. Bostadsuppgångarnas portar ligger däremot vanligen i liv med fasaden. Den rika förekomsten av garageplatser i källar- eller gatuplan är mycket kännetecknande. Den berättar om ett sätt att inom bostadsbyggandet förhålla sig till det faktum att bilen från mitten av 1900-talet började bli var mans egendom. Bland Säffles bebyggelse är antalet ursprungliga garageportar i trä med profilerad panel stort och dessa bidrar på ett värdefullt sätt till byggnadernas karaktär.

Fönstren har vitmålade karmar och bågar, ursprungligen i trä. De två helt dominerande fönsterindelningarna är enlufts-fönstret kompletterat med en liten ventilationsluft samt det rena enlufts-fönstret. Båda varianterna är nära kvadratiska i formen.

Dessa fönsterformer sluter mycket väl an till tidens byggande. Enluftsågen utan ventilationsruta blev vanligare under sent 50-tal och under 1960-talet. En betydande del av byggnaderna har bytt fönsterbågar och karmar inklädda med plåt. Det är möjligt att en viss andel av de fönster som idag utgörs av enluftsågar ursprungligen varit tvådelade med ventilationsruta. Butiksfönstrens bågar har ursprungligen varit utförda i trä, blankt stål eller mässing.

Balkongerna utgör tidstypiskt nog både en byggnadsdel och ett av fasadens tydligaste uttrycksmedel. Utformningen av balkongerna utgör ett av de viktigaste sätten att skapa variation hos tegelfasaden. Balkongfronterna är utförda i finveckad sinuskorregerad plåt med smidesräcke. I många fall finns dessutom ytterligare smidespartier i form av inbyggda blomlådor eller genombrutna sektioner med smidesspjälor. Fronternas kulör utgör en effektiv kontrast gentemot det röda teglet. Balkongerna är hos många av byggnaderna helt eller delvis indragna, vilket är ett effektivt sätt att bryta upp och variera den homogena tegelmuren. Återkommande är att balkongerna grupperats så att de bildar vertikallinjer som på ett tydligt sätt bidrar till att sektionera och rytmisera fasaden. Sådana balkonggrupper ramas i flera fall också in ytterligare genom att omges av framskjutande tegelmurar, så kallade sidoskärmar. Detta betonar ytterligare hur man under 1950-talet arbetade med att låta byggnadselement bryta fasadlivet för att skapa variation. På en del av byggnaderna finns franska balkonger med spjälfront i smide som komplement till de övriga balkongerna.

Förekomsten av dekor är överlag mycket sparsam. Som nämnts ovan är det sätten att gestalta portar, fönster och balkonger som bildar en betydande del av byggnadernas karaktärsdrag. Ofta finns dock diskreta, upphöjda tegelbårder kring portar och som markering av trapphusens läge. I vissa fall har man använt sig av koppar i fönsterbleck eller ovanpå portomfattningar som ett sätt att nå en materialmässig kvalitet i detaljutförandet. I övrigt utgörs byggnadernas detaljer av sådant som helt är knutet till funktion: små, enkla skärmtak ovanför entrén, ljuslådor för husnummer, belysningsarmaturer, smidesräcken vid trappor och källarnedgångar. Inte desto mindre är dessa delar mycket viktiga för byggnadernas karaktär.

SAMMANFATTNING – TIDSTYPISKA DRAG ATT VÅRDA OCH BEVARA

FASADMATERIAL • TAKBELÄGGNING
Fasader i rött lertegel, ofta mönstermurade. Även putsad fasad förekommer, då indelad med slätputsat vitt listverk. Taken är täckta med tvåkupigt rött lertegel. Skorstenarna är mestadels av exponerat rött lertegel med gjuten krona.

FÖRSKJUTNINGAR
AV BYGGNADSKROPPENS DELAR
Förskjutningar i sid- eller höjddled eller avvinkling av byggnadsdel. Bryter upp och delar in en annars stor och massiv byggnadskropp. Skapar variation, rytm och livfullhet.

KOMBINATION AV FLERA FASADMATERIAL
Inslag av mindre ytor klädda med avvikande fasadmateriäl. Ett tidstypiskt sätt att genom materialens egen karaktär bygga upp fasadens uttryck.

Putsade fält är vanligt, särskilt i anslutning till trapphus samt balkong- och fönsterpartier. Andra exempel på material som används för kontrastverkan, ibland för att skapa en känsla av exklusivitet, i Säfte är marmor, tegel, skiffer och mosaik.

PORTAR I FERNISSAT TRÄ / BLANKT STÅL • GARAGEPORTAR I TRÄ

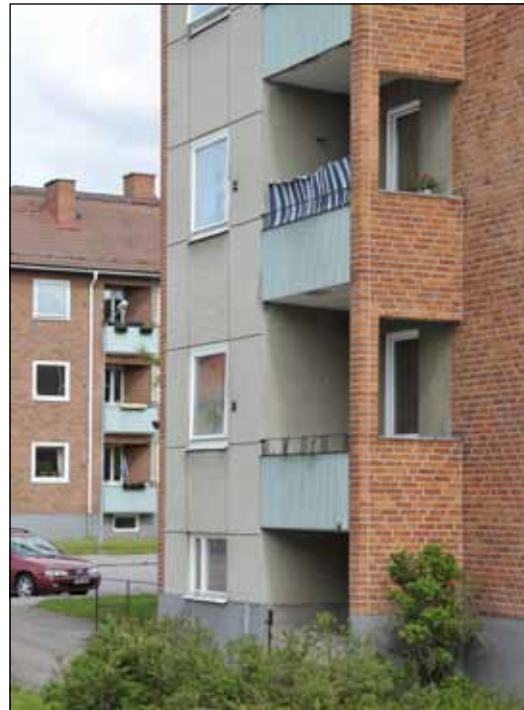
Huvudentréer och övriga portar är utförda i fennissat eller brunmålat trä. En del portar är utförda i blankt stål, ofta tillsammans med butiksfönsteromfattningar i samma material. Portarnas utformning är omsorgsfull och porten representerar en viktig del av byggnadens karaktär. Butiksentréerna är indragna i fasadliv. Ovanför porten kan finnas ett litet skärmtak. I bottenplan eller källarplan finns garageplatser med portar i trä, målade i grått. En del portar har glasparterier.

FÖNSTER MED BÅGE OCH KARM I TRÄ

Fönsterindelning huvudsakligen två lufter med stor huvudluft och smal vädringsluft. Helt kvadratiska fönster på en luft blir vanligare under 1960-talet. Perspektivfönster, ofta med asymmetrisk indelning, förekommer också. På bostadshusen är båge och karm vitmålade. Ursprungliga butiksfönster med omfattningar i trä är vanligt, men omfattningar i metall, exempelvis mässing (ovan) eller stål (s 36), förekommer också.

BALKONGER MED FRONTER AV FINVECKAD SINUSKORRUGERAD PLÅT
SAMT RÄCKE I SMIDE

Balkongerna kan vara antingen utanpåliggande eller i varierande grad indragna. Ut-skjutande balkonger omgärdas ofta av sidoskärmar av tegel. Smidet har i många fall även en dekorativ effekt och kan användas i genombrutna fronter eller som blomlå-deshållare.

MOSAIKDEKOR

Förekommer framför allt på butiksfasader och i indragna entrépartier.

SMIDESDETALJER

Smidesdetaljer utgör en viktig del av en diskret utsmyckning. Förekommer till exempel i franska balkonger, blomlådeshållare samt i anslutning till gårdsmiljöer i form av räcken.

SÄRSKILDA DETALJER

De små delar som alla skapar ett mervärde genom att bidra till byggnadens tidskänsla. Hit hör entréportarnas omfattning i form av en tegelbård, mönstrat glas i portarna, belysningsarmaturer och uppgångsnummerlådor, inslag av särskilda material som koppar i form av lister och bleck, portarnas ursprungliga skärmtak.

GÅRDSMILJÖER

Gårdarnas gestaltning och byggnadernas samspel med närmiljön var viktig i 1950-talets bostadsområden. Såväl växter som hårdgjorda ytor och gemensamhetsanordningar kan därför än idag ha en tidstypisk prägel.

Vård och underhåll

Ibland är det inte förrän byggnaden har förändrats eller försvunnit märker vi vad den betydde som en del av närmiljön och vår egen historia. Därför är det viktigt att sätta fingret på bebyggelsens kvaliteter och tidstypiska karaktär. Att tydliggöra de värden hos byggnaden som innebär att den berättar om ett skede i historien och därmed kan tillföra också vår egen samtid någonting.

Byggnadsvård handlar om att vårda vårt gemensamma arv av äldre byggnader och miljöer. Grundprincipen vid byggnadsvård och varsam renovering är att alltid utgå ifrån den aktuella byggnadens karaktär och särart, att respektera gången tids byggnadskick och uttryck. Idag finns sällan möjlighet att bygga hus med den omsorg om hantverk och arkitektur som var regel tidigare. Därför står det äldre byggnadsbeståndet för ett högt värde som inte går att ersätta.

Påverkan på befintlig bebyggelse har i stor utsträckning sitt ursprung i dels allmänna vård- och underhållsbehov, dels i olika typer av förändringar för att anpassa byggnaden gentemot förändrad användning, krav rörande energihushållning, förändrad standard eller tillgänglighet. Många av de åtgärder som genomförs på modernismens bebyggelse påverkar bebyggelsens särdrag.

Vid vård- och underhåll bör beprövade material och metoder väljas som fungerar väl tillsammans med den aktuella byggnadsdelen och bidrar till att byggnadens karaktärsdrag bibehålls. Det är inte alltid lätt för en fastighetsägare att leva upp till detta i vardagslag. Det är ibland också svårt att veta vad som är rätt ur kulturhistorisk

synvinkel. Ett sätt är att försöka lära känna huset närmare är att ta reda på dess historia och därigenom avgöra vad som är typiskt för huset, vad som hör till dess egenart. När en byggnadsdel eller ett material måste bytas ut och det inte finns exakt samma att köpa får man hitta lämpliga ersättningar som gör att byggnadens karaktär ändå bevaras. Att enbart se till lägsta pris är inte alltid lönsamt på sikt. För att underlätta för kommande förvaltare bör genomförda åtgärder dokumenteras.

Några viktiga byggnadsvårdprinciper

- Kontinuerligt byggnadsunderhåll
- Använd ursprungliga material och metoder så långt möjligt
- Minsta möjliga åtgärd – respektera de ursprungliga materialen
- Tillägg som görs bör vara möjliga att ta bort utan att originalmaterialet skadas.
- Sök hantverkare och entreprenörer som har erfarenhet av varsam ombyggnad

Vanliga förändringar

Ofta förekommande förändringar som riskerar att förvanska byggnaders ursprungliga karaktärsdrag är tilläggsisolering samt byte av fönster, dörrar och balkonger. Genom tilläggsisolering av fasader förändras fasadens yta. Dessutom förändras dimensioner och proportioner, vilket kommer till uttryck inte minst vid anslutning till fönster, tak och sockel. Fönsterbyte är en vanlig förändring inom alla byggnadskategorier. De ursprungliga bågarna och karmarna i trä tillhör husets ursprungliga karaktär. Genom byte till aluminium försvinner detta karaktärsdrag. Förändringen blir än större om också fönsterdelningen påverkas. Byten av ursprungliga portar i trä till nya i aluminium har ibland utförts närmast slentrianmässigt. Ibland byts även kring-sittande partier av trä, kakel eller mosaik. Därmed har en av de mest uttrycksfulla delarna hos modernismens bebyggelse avlägsnats. Balkonger tillhör också ett av de viktigaste arkitektoniska uttrycksmedlen hos modernismens bostadsbyggande. Det är vanligt att balkonger utvidgas, balkongplattor byts ut och att fronter och räcken byts mot utföranden som avviker från byggnadens övriga tidsprägel.

Vård och underhåll av byggnadens olika delar

Balkonger

Betongplattor i 1940- och i viss mån 1950-talets balkonger har ibland bytts ut på grund av bristande betongkvalitet. I stor utsträckning var detta en följd av materialbrist under andra världskriget. Skadeorsaken är att luftens koldioxid sakta tränger in i betongen och gör att armeringsjärnen expanderar genom korrosion och spränger loss bitar av betongen, ofta längs plattans framkant och sidor. Frostsprängning är också vanligt.

Skadeprocessen är svår att avstyra. Reparationsåtgärderna kan skjutas på framtiden om avrinningen kontrolleras och om plattornas droppnäsor fungerar som de ska. Vid byte av plattorna bilas eller klipps betongen bort och armeringsjärnen friläggs.

En ny platta med hög betongkvalitet gjuts runt den befintliga armeringen. Vid framkantsgjutning bilas plattans främre och ofta skadade del bort och gjuts på igen. Det är viktigt att reparationen sker på sådant sätt att utseendet inte förändras.

Smidesräcken kan hålla i hundratals år med rätt underhåll. Trots detta har äldre järnräcken sedan 1970-talet slentrianmässigt ersatts med aluminium. Det underhållsfria materialet har lockat och individuellt utformade smidesräcken anpassade till husets arkitektur har ersatts av standardiserade aluminiumräcken.

Stålfroster, vanligtvis på balkonger från 1950-talet, har ofta skador i form av rost, flagnande färg och bucklor från till exempel påkörningar. Genom regelbunden målning och försiktighet vid snöskottning kan livslängden förlängas avsevärt. Såväl gjutjärns som smideskonstruktioner och fronternas järnplåt eller galvaniserad stålplåt kräver målningsunderhåll.

Normalt underhåll av stålfroster innebär rengöring, borttagning av färg och rost genom skrapning, borstning med stålborste, slipning eller blästring, målning med rostskyddande grundfärg och ommålning. Om frontplåten måste bytas – beställ helst en nytillverkad stålplåt som målas i den ursprungliga kulören. En ny galvaniserad yta ställer dock speciella krav på målning. Det kan också vara godtagbart att byta ut frontplåtar mot korrugerad aluminiumplåt men då ska ursprunglig kulör efterliknas och slät yta väljas. Idag finns det även ersättningsmaterial för de eternitskivor som var vanliga på 1950- och 60-talen.

Ett ursprungligt smidesräcke är alltid överlägset ett nytt i aluminium. Om det mot förmodan inte är möjligt att renovera och återmontera ett smidesräcke vid exempelvis en omgjutning av plattan går det att beställa en kopia som även kan göras något högre än originalet för att uppfylla säkerhetskraven. En höjning av befintliga räcken kan göras genom att överliggaren kompletteras med en eller flera kopior eller av tunna diskreta smidesjärn. Idag finns ett större utbud av anpassade material än tidigare. Under de senaste decennierna har förståelsen för de ursprungliga balkongernas kvaliteter ökat.

Taktegel

Under 1950-talet och 1960-talets början var tegel det dominerande taktäckningsmaterialet. Ett tegeltak har som regel lång livslängd men då krävs också visst underhåll. Vanligen hinner pannorna läggas om både en och två gånger innan de tjänat ut. Det är fullt möjligt att plocka ner teglet försiktigt, spara det som är helt och lägga tillbaka det. Orsaken till omläggning är oftast att takpapp och underlagstak liksom plåten i rännदार and takkanter behöver ses över eller bytas ut. Vid återläggningen kan det tegel som blivit kvar efter utsortering med fördel samlas på hela ytor. På de ytor som blivit över läggs nytt tegel.

Ofta marknadsförs betongpannor som likvärdiga eller bättre är taktegel. Men erfarenheten visar på något annat. De betongpannor som kom på 1960- och 70-talet har som regel tjänat ut efter att ha förlorat sin ursprungliga färg och successivt vittrat ner. Betongpannor av idag är sannolikt av högre kvalitet men även om de tillverkas i tegelliknande kulör, har de emellertid svårt att efterlikna teglets levande yta och vackra åldrande.

Fönster

Under 1950-talet dominerar tre olika utföranden på fönster: tvåluftsfönster med antingen två lika stora bågar eller en större och en mindre (vädringsruta) samt det pivåhängda/mitthängda perspektivfönstret. Vitt var den vanligast förekommande fönsterfärgen, en färg som kontrasterade fint mot mustiga puts- och tegelfasader. Karm och bågar var alltid tillverkade i trä av god kvalitet och bågar var kopplade.

Sol, väder och vind tär hårt på fönstren, särskilt mot söder. Bristande underhåll medför att färgen flagar och att kittet torkar, krackelerar och faller bort. Regn letar sig in i sprickor. Rötskador kan förekomma, i synnerhet i understycket. Dåligt virke får oftare skador. På 1960-talet skedde en försämring av virkeskvaliteten på fönstren varför dessa vanligtvis kräver tätare underhållsintervaller. På 1950-talet var ännu linoljefärg vanligt, men efterhand trängdes den undan av den syntetiska alkydolfärgen.

Lämpligt underhåll utgörs av kittkomplettering, skrapning och målning samt, vid behov, byte av tätningslister. Är underhållet alltför eftersatt måste en mer grundlig renovering utföras, vilket som regel kräver att fönstret lyfts ner och att glas och beslag demonteras.

Ett visst, kontrollerat, luftläckage vid fönstret utgör en del av en fungerande självdragsventilation. För mycket drag kan vara en signal om att det är dags att byta ut tätningslisterna.

Fönsterbyten motiveras ofta med energibesparing, även om bristande underhåll kanske är det mest uppenbara problemet. Originalfönstren är sällan så dåliga som de ser ut att vara och fönsterbyte är sällan en ekonomiskt bra affär. Energiförlusterna via fönstren motsvarar vanligen bara ca 10%. En förbättring av de befintliga fönstren bör prövas i första hand. Äldre fönster som renoverats och konverterats genom komplettering av lågemissionsglas har en värmeisoleringsförmåga (U-värde) som ligger nära ett modernt fönster. Den stora förbättringen av U-värdet nås genom att den inre rutan byts mot ett lågemissionsglas, alternativt att fönstret kompletteras med ytterligare en ruta på insidan. Det ger förbättrade värden utan att utseendet förändras från utsidan.

Ibland kan fönsterbyte vara nödvändigt. Nya fönster bör vara tillverkade i trä i samma dimensioner som de gamla och med samma utformning avseende antal lufter, öppningsriktning och eventuell spröjsning. Medan det ursprungliga fönstrets trävirke som regel har smäckra dimensioner har moderna fönster oftast mycket grövre proportioner. Att ett modernt fönster inklätt i plåt eller plast skulle vara underhållsfritt stämmer bara till en viss gräns. Underhållsfritt innebär också att fönstret är omöjligt att underhålla och att det måste bytas ut den dag det är trasigt. Plåtinklädning förfular intrycket och är inte lämpligt på kulturhistoriskt värdefulla hus.

Fönsterbyte som innebär att nya fönster sätts karm i karm med sk insticksbågar bör absolut undvikas. Det påverkar inte bara utseendet utan minskar även ljusinsläppet.

Entrépartier och portar

Huvudentrén är en central del av byggnaden. I flerbostadshus från 1900-talets mitt är detta ofta en av de mest omsorgsfullt utformade delarna. Porten är ofta uppglasad och omgärdas av ytor, som liksom själva dörrbladet är tillverkade i färdigbehandlad ädelträ (ek eller teak). Dörrar och glaspartier i rostfritt stål förekommer också. Handtagen är som regel utförda av trä, stål eller mässing. Kännetecknande för den här perioden är det mycket smäckra utförandet.

1950-talets dörrar och entrépartier målades sällan med täckfärg. Träet skulle istället framhållas med ett skyddande lager linoljefärg ovanpå. På 1960-talets ersattes färgen av alkydlack.

Inför underhåll och renovering av en port är det viktigt att tänka på vad som hör till normalt åldrande och vad som bör åtgärdas. Att trä mörknar kan anses tillhöra åldrandet och spår av användning kan även skänka porten en vacker patina.

Ytbehandlingen på portar och entrépartier av trä behöver ses över löpande. Beroende på dess utsatthet så kan underhållsintervallet variera. För bästa resultat bör material väljas som överensstämmer med den ursprungliga ytbehandlingen. När rätt behandling valts skrapas och slipas gammal färg och färg och ny ytbehandling utförs. Är eventuella sparkplåtar på portens nedre del slitna kan dessa behöva bytas.

En träport som har slagit sig kan även behöva riktas för att fungera smidigare. För att förbättra gången kan infästningen av portens gångjärn också behöva förstärkas. Även portar av stål kan renoveras. Är metallen obehandlad kan den poleras. Om dörren saknar handtag eller andra beslag finns tidstypiska beslag att köpa. Handtag och beslag är ofta mycket viktiga för upplevelsen av en port. Om befintliga handtag är trasiga går de ofta att renovera eller reparera.

Andra tidstypiska detaljer

Mosaik

Det var först under 1950- och 1960-talen som mosaiktekniken fick sitt genombrott som fasadbeklädnad, företrädesvis som sockelbeklädnad eller runt entréer och balkonger men även på hela fasader. 1950-talet var något av mosaikens guldålder då materialet användes flitigt såväl i offentliga byggnader som i bostadsbyggandet. Mosaiken var till en början uteslutande importerad; den första svensktillverkade glasmosaiken kom först 1954. Ersättningsmosaik importeras idag främst från Italien. Val av typen av mosaik och dess ingående kulör eller kulörer bör prövas noga innan beslut tas. Mosaik kan fås enligt den blandning man önskar, när flera kulörer eller nyanser ingår. Leverantören kan lämna prover.

Smide

Smidesdetaljer i form av staket, ledstänger och grindar är vanliga detaljer under 1950- och 60-talen. Dessa detaljer förmedlar en omsorg, ett hantverkskunnande och ett tidsuttryck som är väldigt sällsynt i modernt byggande. Järnet har traditionellt målats med linolje- och alkydoljefärg efter ett rostskyddande skikt av företrädesvis blymönja. Enklast är att hålla sig till de material och metoder som ursprungligen användes. Dessa har prövats under lång tid och befunnits vara de mest hållbara lösningarna.

Kopparplåt

Vid mitten av 1900-talet blev kopparplåt ett flitigt använt material i hängrännor, stuprör och avtäckningar av olika slag. Kopparplåten skänker en exklusivitet till byggnaden och dess färg matchar fint med de ofta rödbruna tegelfasaderna.

Skiffer

Bland den inventerade bebyggelsen i Säffle förekommer även exempel på skiffer som fasadbeklädnad. Liksom kopparen kan skifferytor i fasad tillföra en påkostad känsla till byggnaden. Skiffret utgör det mest utmärkande inslaget i den värmländska byggnadstraditionen. I Säffle är det skiffer som använts dock s k grythytteskiffer, vilket bland annat kännetecknas av sin mörka färg. Grythytteskiffer från landskapet Västmanland utgör tillsammans med det värmländska s k glavaskiffret och skiffer från brott i Dalsland en stor del av det svenska skiffret. Skifferprodukterna vid 1900-talets mitt, då vurmen för de "äkta" materialen var stor, användes i vitt skilda sammanhang.

Fasadtegel

Tegel är ett tåligt material med lång hållbarhet. Ett förekommande problem är dock frostsprängning som kan ha uppstått när trasiga stuprör eller hängrännor låtit vatten tränga in i fasaden. På fasader med beklädnadstegel kan de bärande metallkramlorna vara uttjänta. Kalla tegelväggar kan bli växtplatser för lavar och alger.

När man ersätter skadat tegel är det viktigt att man tar sig tid att välja tegelstenar i samma dimensioner och i samma kulörton som de ursprungliga. Nutida rött tegel är till exempel ofta ljusare, mindre hårdbränt, än det som användes på 1970-talet och tidigare, varför äldre tegel i vissa fall är att föredra.

Puts

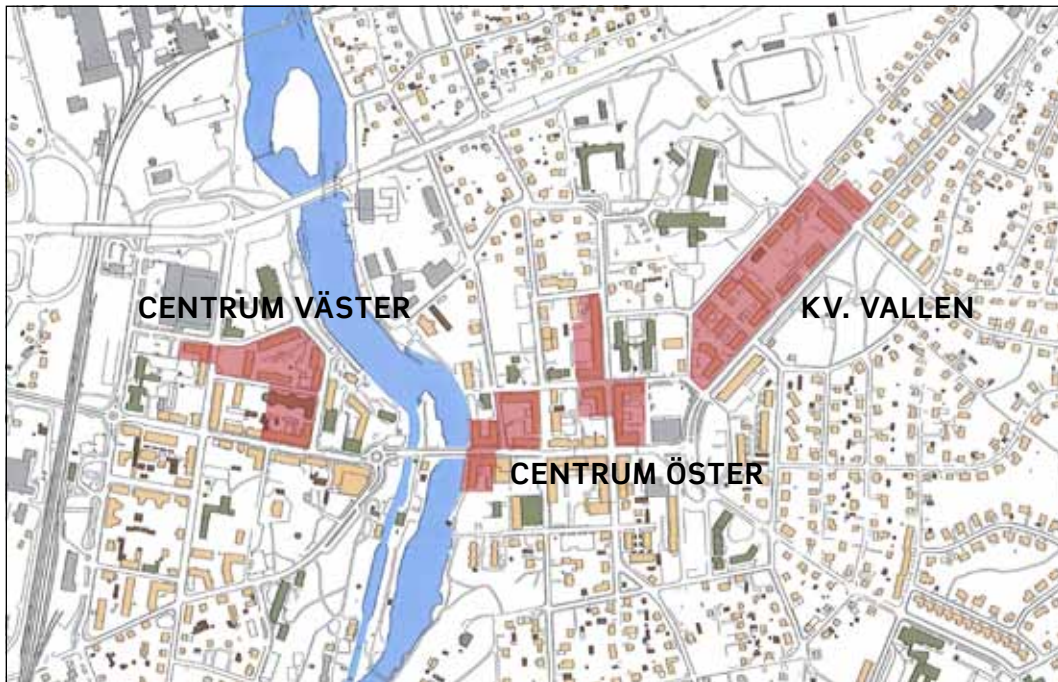
Där omputsning av putsade fasader eller andra putsytor ska till bör det ske med en puts som har samma innehåll, struktur och kulörer som den ursprungliga. Under 1950-talet skedde en övergång från den traditionella kalkputsen till en hårdare puts med inslag av cement, s k KC-puts. Ofta hade putsen inblandning av marmor eller glimmer, s k ädelputs. Många 1960-talshus putsades ursprungligen i genomfärgad ädelputs (ofta Terrasit).

Ädelputsfasader är hållbara och tåliga, och inblandningen av gnistrande sten ger dessutom ytorna stora estetiska kvaliteter som helt försvinner vid omfärgning. Ädelputs tillverkas fortfarande och det kan därför vara ett bra alternativ vid renoveringsarbeten. Vid rätt utförande kommer fasaden få en lång livslängd.

Inventerad bebyggelse

Den inventerade bebyggelsen är belägen i västra centrum, östra centrum samt utmed Karlstadsvägen.

Geografisk avgränsning och valda områden

De tre inventerade områdena har valts eftersom här finns mer samlade bestånd av 1950- och 60-talets flerbostadshus. Det är inte så att dessa hus i dessa områden utgör det samlade beståndet av den här bebyggelsegruppen i Säffle. Den inventerade bebyggelsen ska istället ses som exempel på denna typ av bebyggelse i Säffle. De karaktärsdrag och utpekanden av delar att vara rädd om kan överföras till motsvarande bebyggelse utanför de fyra områden som nu dokumenterats.

Särskilda byggnader

Ett antal av de inventerade byggnaderna kan lyftas fram utifrån någon av följande tre anledningar: de är särskilt välbevarade, de har ett centralt eller exponerat läge, de är särskilt karaktärsskapande med en koppling till tidens byggande. För dessa byggnader kan det vara särskilt viktigt att beakta de angivna varsamhetskraven.

Särskilt välbevarad karaktär/ursprungliga delar

Merparten av den inventerade bebyggelsen har genomgått karaktärspåverkande förändringar, särskilt i form av byten av portar, balkonger och fönster. I mindre utsträckning har också utanpåliggande trapphus/hissar samt soprum tillkommit. Som exempel på byggnader med en stor andel bevarade exteriöra ursprungliga byggnadsdelar som fönster, portar, entréomfattningar och balkongfronter kan nämnas Källan 2 (Sundsgatan), Källan 3 (Sundsgatan/Bryggerigatan), Banken 12 (Bryggerigatan). Detta innebär att dessa byggnader i sin helhet ger uttryck för en tidstypisk karaktär. Att undvika byten av byggnadsdelar och istället satsa på regelbundet underhåll är särskilt viktigt för att behålla dessa byggnaders samlade tidstypiska karaktär.

Ovanstående innebär inte att ogenomtänkta byten av delar bör accepteras i andra delar av det inventerade byggnadsbeståndet. För en byggnad där såväl fönster som entréportar är bytta kan det vara balkongerna med sina tidstypiska fronter som ensamma bär upp en stor del av den tidsmässiga karaktären. Att värna de ursprungliga balkongerna blir då särskilt viktigt eftersom så mycket originalmaterial redan försvunnit.

Särskilt exponerat eller centralt läge

Byggnaderna kring de västra och östra delarna av affärscentrum, d v s utmed Västra Storgatan, Östra Storgatan, Sundsgatan och Perssons gränd. Byggnaderna med fasader mot Byälven (Strömpromenaden). Dessa byggnader är genom sitt läge väl exponerade och har stor påverkan på den mest centrala stadsbilden. Varsamhetsnivån bör därför vara särskilt hög vad gäller byggnadernas karaktärsskapande delar (se respektive byggnadsbeskrivning) och inför ställningstaganden kring till- eller ombyggnad.

Från ovan: Källan 2, Källan 3, Banken 12. Exempel på fastigheter med hög andel bevarade byggnadsdelar.

Överst: Källan 3. Underst: Hamnen 11. Exempel på byggnader med särskilt tydliga eller genomarbetade karaktärsdrag.

Särskilt karaktärsskapande byggnader

Merparten av den inventerade byggnaden representerar ett i grunden likartat, relativt försiktigt och lågmålt formspråk med återkommande utföranden vad gäller delar och detaljer. Det finns några byggnader som utgör ett slags utropstecken och bär på tidstypiska karaktärsdrag som i sin tydlighet sträcker sig ett steg längre än flertalet av fastigheterna. Källan 3 representerar med sin putsade fasad en avvikelse

från det i Säffle gängse utförandet. I sitt utförande representerar den på ett mycket tydligt sätt det tidiga 1950-talets byggande. Förutom den putsade fasaden med ljusa, fasadindelade band är de omsorgsfullt gestaltade delarna i form av butiksfasader i rött fasadtegel och skiffer, påkostade entrépartier i trä samt balkonger med dekorativt genombrutna fronter i smide. Kontrastverkan genom kombination av flera fasadmaterier är mycket tydligt genomförd.

Hamnen 11 är med sitt dramatiska, asymmetriska takfall och den delvis genombrutna och pelarburna bottenvåningen en vågad skapelse från Carl Waldenströms arkitektkontor. Effektfulla förskjutningar i byggnadskroppen och det mörkt blå kakel som Säffle-Tidningens höga bottenvåning fullbordar bilden av hög arkitektonisk ambition.

CENTRUM VÄSTER

FASTIGHETER: Städer 14, Telegrafan 8, Telegrafan 9, Hamnen 11, Hamnen 12, Hamnen 14

Städet 14

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1956 (bygglov och slutbesiktning) av byggmästare Arvid Nilsson. Arkitekt var Carl Waldenström och byggnadskonstruktör A. Furgårdh. Grundmurar av 25 cm betong med isolering av 5 cm träullsplattor. Ytterväggar av 10 cm lättbetong och 1-stens fasadtegel. Bärande innerväggar och lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7,5 cm lättbetong. Bjälklag av 16-28 cm betong.

Förändringar (enligt bygglov)

1995 Nybyggnad av fasadsoprum

Beskrivning

Vinkelbyggnad i tre våningar plus vindsvåning. Putsad sockel, fasader av rött lertegel satt i munkförband. Trapphus markeras i fasad med gult dekortegel i form av låga stenar med breda fogar. Fönster av vitmålat trä, en huvudluft plus smal vädringsluft. Portar mot Magasinsgatan i fernissat trä, här finns också små skärmtak. Indraget entréparti mot Billerudsgata, port i fernissat trä. Mot gården finns i källarplan garage med portar i gråmålat trä. Utanpåliggande balkonger finns mot gården samt på gaveln mot väster. Fronter i korrugerad plåt (ej ursprungliga). Byggnaden har sadeltak med tvåkupigt rött tegel och skorstenar i rött tegel.

Städet 14

Särskilt karaktärsskapande drag

Höjdförskjutning av byggnadskroppen. Trapphus markerade i fasad av gula tegelfält. Bevarade ursprungliga delar ger fin tidskänsla: entréer med träportar och skärmtak, fönster, smidesräcke vid källarnedgång. Gårdssidans garageplatser.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad med fält av gult tegel vid trapphusen.
- Ursprungliga entrépartier i fernissat trä samt med skärmtak. Särskilt utformad, indragen entré mot Billerudsgatan.
- Ursprungliga fönster i vitmålat trä med fönsterindelning om en luft plus ventilationsluft.

- Franska balkonger i vitt smide.
- Ursprungliga garageportar i gråmålat trä.
- Smidesräcke kring källarnedgång.
- Ursprunglig taktäckning av tvåkupigt rött lertegel, skorstenar i rött tegel.

Telegrafan 8

Telegrafan 8

Tidigare på tomten: Bostadshus uppfört 1898

Byggnaden uppfördes 1959 (bygglov) av Stig Eriksson (Henriks färg och parfym). Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare Arvid Nilsson och byggnadskonstruktör B. Wenqvist, Karlstad.

Grundmurar av 25 cm betong samt isolering av 5 cm träullsplattor. Ytterväggar av 7 cm lättbetongplank, 5 cm stenullsmatta samt 1-stens fasadtegel. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Källarbjälklag och mellanbjälklag av 16 cm betong samt granulerad slagg. Vindsbjälklag av 16 cm betong samt två lager 6 cm stenullsmatta.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1968 Lov för tillbyggnad på gården

Telegrafan 8

Beskrivning

Vinkelbyggnad i tre våningar plus vindsvåning. Butiksplan (bottenplan) mot Västra Storgatan och Hamngatan är klädda med svart och vit mosaik, sockel mot gården putsad. Fasader av rött tegel, mot gatorna satt i löpförband med halvstens förskjutning, mot gården satt i munkförband. Fönstren har båge och karm av vitmålat trä, indelningen är en huvudluft samt en smal vädringsluft. Butiksfönstren har omfattning av brunmålat trä. Portarna är av brun aluminium (ej ursprungliga). Mot Hamngatan finns en ursprunglig port i trä. Balkonger finns mot gator och gård med fronter av sinuskorrugerad plåt samt smidesräcke i vitt. Mot gatorna finns även genombrutna gallerpartier i vitt smide. Sadeltak täckt med rött tvåkupigt lertegel, skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Ursprunglig tegelfasad, gatufasader i svart och vit mosaik, indragna butiksentréer. Balkonger med genombrutna fronter i sinuskorrugerad plåt och smide.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad med markerade bårder i gräns mot mosaikpartier samt som markörer av trapphusen.
  - Butiksfasader klädda med vit mosaik med inblandning av svart mosaik.
- Indragna butiksentréer med enstaka bevarade entrédörrar i fernissat trä.
- Ursprungliga butiksfönsteromfattningar i trä samt bleck i kopparplåt.

- Ursprungliga fönster i vitmålat trä med huvudsaklig fönsterindelning om en luft plus ventilationsluft.
- Ursprungliga portar mot gården i grönmålat trä.
- Balkonger med ursprungliga fronter av gråblålackerad finveckad sinuskorruerad plåt samt vitt smidesräcke och genombrutet parti med vitt smide.
- Taktäckning av rött tvåkupigt lertegel, skorstenar i rött tegel.

Telegrafan 9

Telegrafan 9

Tidigare på tomten: Bostadshus samt uthus, uppfört 1884

Byggnaden uppförd 1960 (bygglov) av Filadelfiaförsamlingen. Arkitekt och byggnadskonstruktör var Carl Waldenström, byggmästare var Arvid Nilsson.

Grundmurar av 25 cm betong samt isolering i form av 5 cm träullsplatta samt 10 cm lättbetong. Yttreväggar av 7 cm lättbetongplank, 5 cm stenull samt 1-stens tegel. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Bjälklag av 16 cm betong, källarbjälklag samt mellanbjälklag även med granulerad slagg, vindsbjälklag med 2 x 7 cm stenullsmattor.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1991 Kyrksalen mot gården kläddes in med steni-skivor typ Giallo Siena samt 95 mm mineralull.

Telegrafan 9

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Fasader klädda med rött lertegel satt i munkförband. Butiksvåningen är mot gatan klädd dels med medelhavsgrön mosaik, dels (kyrkosalens fasadavsnitt) med sandsten. Entréerna mot gatan är indragna, med mestadels aluminiumportar (ej ursprungliga) men delvis med bevarade träpartier kring portarna. Fönstren är mestadels om en luft, vitlackerat aluminium (ej ursprungliga). I kyrksalen på gården finns höga fönster med betongglas. Mot gatan finns indragna balkonger med fronter i korrugerad plåt (fronter ej ursprungliga). Byggnaden har sadeltak med rött tvåkupigt tegel. Mot gård och gata finns takkupor. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Ursprunglig tegelfasad. Butiksfasadernas inklädning med medelhavsgrön mosaik respektive sandsten. Indragna butiksentréer.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad.
- Butiksfasader klädda med medelhavsgrön mosaik respektive sandsten.
- Indragna butiksentréer med ursprungliga entrédörrar och entrépartier i fennissat trä.
- Butiksfönster med ursprungliga omfattningar av trä samt med bleck av kopparplåt.
- Indragna balkonger med ljust putsade väggar.
- Gårdsgenomfartens grind i svart smide.

Hamnen 11

Byggnaden uppförd 1960 (bygglov) av bostadsrättsföreningen Hamnen. Arkitekt och byggnadskonstruktör var Carl Waldenström.

Grundmurar av 25 cm betong med isolering av 5 cm träullplattor. Ytterväggar av 1-stens fasadtegel samt 7 cm lättbetongplank och 5 cm stenullplattor. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Bjälklag av 16 cm betong med granulerad slagg.

Hamnen 11

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1991 Inklädning av fasadparti med väggplåt

1991 Nybyggnad skärmtak kring entré, fasadpartier av marmor

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Uppdelad i två i förhållande till varandra starkt sidförskjutna byggnadskroppar. Den norra byggnadsdelens bottenvåning är till största delen helt öppen, med ett pelargalleri av gjutna pelare som bär upp

byggnaden. I bottenvåningens mitt finns ett trapphus och i det sydvästra hörnet en mindre verksamhetslokal. Det öppna utrymmet används för bilparkering.

Den södra byggnadsdelen har åt gården låg, gjuten och gråmålad sockel. Mot Hamngatan är hela bottenvåningen klädd i stora fält med mörkblått kakel, avgränsade av vertikala, breda listverk klädda med grå mosaik. Övriga fasader är till största delen klädda med rött tegel lagt i ett förband, där en rad löpskift växlas mot en rad lagd i munkförband, vilket ger en fiskbensmönstring i fasaden. På gavlarna finns även ljusputsade partier. Vita träfönster med en eller två lufter eller med en luft plus smal vädringsluft. Butiksfönster mot Hamngatan i brunmålat trä. Entrépartier huvudsakligen i trä. Indragna balkonger med fronter av vit sinuskorrugerad plåt samt räcke i vitt smide. Kraftigt asymmetriska sadeltak med ett flackare och ett mycket brant takfall. Takbeläggning av tvåkupiga mörka betongpannor. Skorstenar i rött tegel.

Hamnen 11

Särskilt karaktärsskapande drag

Ursprunglig mönstermurad tegelfasad med ljust putsade partier samt gatuplansfasad delvis klädd med blå klinkerplattor och grå mosaik. Kraftigt sidförskjuten byggnadskropp med starkt

asymmetriskt takfall. Särpräglad delvis öppen, pelarburen bottenvåning nyttjad som parkeringsgarage.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad med ljust putsade inslag vid gavlar samt i anslutning till balkongarrangemang.
- Öppen bottenvåning buren av pelare och nyttjad som parkeringsgarage.
- Gatufasadens klädsel av mörkt blå klinker samt grå mosaik.

- Indragna balkonger med ursprungliga fronter av vitlackerad finveckad sinuskorru-gerad plåt samt vitt smide.
- Ursprungliga fönster i vitmålat respektive brunmålat trä. Gatufasadernas fönsterbleck av koppar.
- Ursprungliga entrédörrar och entrépartier, mestadels i fernissat trä, i anslutning till gatufasad samt den öppna bottenvåningsdelen.
- Skorstenar i rött tegel.

Hamnen 12

Hamnen 12

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes som tryckeri av Säfte-Tidningen 1947 (bygglov). Arkitekt var Odd Hansen och uppförandet genomfördes av Bylocks byggnadsfirma, Karlstad. Grundmurarna utfördes av 25 cm betonghålstén, ytterväggarna av 27 cm lättbetong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1960 Tillbyggnad mot gården för rotationspress

2011 Ombyggnad av entré

Beskrivning

Byggnad i en våning med putsad sockel och fasader i gult tegel lagt i munkförband mot gata och på gaveln. Mot gården är fasaderna putsade med gul stänkputs. Fönster och port i brunlackerad aluminium (ej ursprungliga), mot gården finns garageplatser i källarplan. Sadeltak klätt med rött tvåkupigt tegel.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad respektive putsad fasad

Hamnen 14, byggnad 1

Hamnen 14

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Bostadshus uppförda 1898, 1908 och 1911 samt verkstadsbyggnader uppförda 1905 respektive 1927.

Byggnaderna uppfördes 1960, 1963 (bygglov respektive slutbesiktning) av Stiftelsen Säftebostäder. Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare var Erik Carlsson.

Yttre grundmurar av 25 cm betong med isolering av 5 cm träullsplattor. Ytterväggar av 1-stens tegel samt 5 cm stenullsplank och 7 cm lättbetongplank. Bärande innerväggar och lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Bjälklag av 16 cm betong, källarbjälklag dessutom med 5 cm stenullsplattor, vindsbjälklag med 15 cm stenullsplattor.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

På den västra byggnaden skedde 2003 en tillbyggnad med utanpåliggande trapphus.

Beskrivning

Byggnad 1 (utmed Magasinsgatan)

Långsträckt byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Byggnaden sektioneras i fyra delar genom sidledes förskjutningar av byggnadskroppen. Gjuten sockel, avfärgad i grått. Fasader i mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring).

Hamnen 14, byggnad 1 (ovan och höger)

Fönster av trä/aluminium, plåtinklädd karm. Såväl fönster med huvudluft plus ventilationsruta som trelufts-fönster finns. I gavlarna sitter större fönster. Entréportarna är utförda i fernissat trä och till entréerna hör även små entrétak av svartmålat järn och med taktäckning av tjärpapp. Mot gatan finns också källardörrar klädd med smalspårig träpanel. Mot gården är hela källarvåningen inredd med garageplatser med portar klädda med ljus rödmålad sinuskorrugerad plåt. Mot gården finns indragna balkonger med fronter av vitmålad eternit samt räcke och blomlåda i vitt smide. Balkong med motsvarande utförande finns också

högst upp på gaveln åt väster. Byggnaden har sadeltak täckt med tvåkupiga mörka betongpannor. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Byggnad 2 (med gavlar mot Magasinsgatan och Kaptensgatan)

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Gjuten sockel avfärgad i grått, fasader i mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). I gavlarna finns stora putsade fält avfärgade i en ljus kulör. På den östra långsidan har stora utanpåliggande trapphus uppförts år 2003. På den västra långsidan finns indragna balkonger samlade i tre

Hamnen 14, byggnad 2

grupper. De indragna fasadytorna innanför balkongerna är putsade. Balkongfronterna är av vitmålad sinuskorrugerad eternit med räcke och blomlådor i vitt smide. Byggnaden har sadeltak täckt med mörka tvåkupiga eternitpannor. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag, byggnad 1

Byggnadskroppens rytmiska indelning genom sidoförskjutningar, gårdsfasadens indragna balkonger samt garageplatser i bottenplan.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel, byggnad 1

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad med tegelbård kring trapphusen och gavlarnas fönsterarrangemang.
- Enstaka bevarad ursprunglig entréport i fernissat trä. Flertalet entréportar är inte ursprungliga, men det är positivt att de är utförda i trä.
- Ursprungliga skärmtak med svarta smidesjärn och med taktäckning av tjärpapp.
- Ursprungliga armaturer för uppgångsnummer i anslutning till entréer.
- Befintlig fönsterindelning i form av enlufts-fönster plus smal vädringsluft samt gavlarnas större fönster om tre huvudlufter kompletterat med mindre lufter. Indragna balkonger med fronter av vitmålad sinuskorrugerad eternit samt räcke och blomlådashållare i vitt smide. Balkongernas inre fasadyta av guldfärgad puts.
- Det stora antalet garageplatser i gårdsfasadens bottenplan.
- Den gröna gårdsmiljön med fruktträd samt stensatt yta för mattpisk.

Särskilt karaktärsskapande drag, byggnad 2

Gavlarnas skivklädda fält samt de stora, grupperade balkongarrangemangen.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel, byggnad 2

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Gavlarnas skivklädda fält i ljust gult, omgivna av bård i tegel.
- Befintlig fönstersättning av i huvudsak fönster om en luft plus vädringsluft samt större gavelfönster.
- Indragna balkonger med fronter av vitmålad sinuskorrugerad eternit samt putsad innervägg färgad i gult.
- Tvåkupigt tegeltak, skorstenar i rött tegel.

CENTRUM ÖSTER

FASTIGHETER: Banken 10, Banken 12, Banken 13, Kvarnen 8, Källan 1, Källan 2, Källan 3, Liden 15, Liden 16, Liden 18, Mercurius 9, Strömmen 3

Banken 10 (byggnad 1)

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Affärs- och bostadshus uppfört 1898

Byggnaden uppfördes 1957 (bygglov) av Stiftelsen Säftebostäder. Arkitekt Carl Waldenström, byggnadskonstruktör A. Furugårdh, byggmästare Eric Carlsson.

Ytterväggarna uppfördes i 20 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Fasader-na kläddes med 1-stens fasadtegel. Innerväggarna utfördes av 1-stens tegel. Bjälklagen utfördes i 16-22 cm betong. Trapporna utfördes i kalksten på kupa av betong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1983 Ombyggnad, interiör

1983 Fasadändring

1994 Fasadändring: Förbindelsedel i ett plan mellan byggnad 10:1 och 10:2. Skylt-fönster och entré ersattes av en sluten tegelmur. Troligen utvidgades skoaffärens affärsyta i detta utrymme.

Banken 10, byggnad 1 (ovan och höger)

1995 Fasadändring: Ny fasadbeklädnad i gatuplan, bestående av glaserade, trådsurna klinkerplattor 10x20 cm.

Beskrivning

Byggnaden är uppförd i tre våningar plus vindsvåning. Sockeln samt första våningen är klädd med vita, rektangulära klinkerplattor. Resten av fasaderna är klädda med rött tegel lagt i 10-skiftigt munkförband med löpande kopp. Gavelns mittparti är putsat i en ljus kulör.

Fönstren är kvadratiska med smal vädringsdel. Mot gatan finns delvis indragna balkonger med fronter i grönmålad, delvis genombruten sinuskorrugerad plåt samt svart smide. Taket är ett sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Skorstenar är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Indragna butiksentréer. Delvis indragna balkonger med ursprungliga fronter, avfasade hörn och svart smide. De inre balkongväggarnas putsade yta samt balkongernas inramning i fasad av bård i tegel. Skivklätt fält i gavel åt öster.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad
- Delvis indragna balkonger, där nischen omges av en bård i tegel och den inre väggytan är putsad i ljus kulör.
- Ursprunglig balkongfront i finveckad sinuskorrugerad plåt med avfasade hörn, svart smidesräcke och centralt genombrutet parti med svart smide.
- Fönsterindelningen i form av huvudluft plus ventilationsruta respektive trelufts-fönster i gavel
- Indragna butiksentréer
- Ursprungligt träbeklätt undertak samt ursprungliga armaturer, entréhörnet Bergqvists skor
- Tak med täckning av tvåkupigt rött lertegel samt skorstenar i exponerat rött tegel med gjuten krona.

Banken 10 (byggnad 2)

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1957 (bygglov) av Stiftelsen Sjöflebostäder. Arkitekt Carl Waldenström, byggnadskonstruktör A. Furugårdh, byggmästare Eric Carlsson.

Ytterväggarna uppfördes i 20 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Fasader-na kläddes med 1-stens fasadtegel. Innerväggarna utfördes av 1-stens tegel. Bjälklagen utfördes i 16-22 cm betong. Trapporna utfördes i kalksten på kupa av betong.

Beskrivning

Byggnaden är uppförd i tre våningar plus vindsvåning. Gatufasadens bottenvåning är klädd med grå mosaik, under fönstren med svart mosaik. Mot gården finns en putsad, grå sockel. Fasaderna är klädda med rött tegel i 10-skiftigt munkförband med löpande kopp. På innergården finns två mindre, tvärställda byggnadskroppar. Här finns garage med gråmålade träportar, liksom en mindre lastbrygga. Fönstren är kvadratiska och indelade i en huvudluft samt en smal vädringsdel. De utgörs av träfönster med beklädnad av vitlackerad aluminium. Gårdsfasaden har också tvådelade perspektivfönster med förskjuten mittpost. På gårdssidan finns balkonger med fronter klädda med grön sinuskorrugerad plåt samt räcke och sidoställt spjälparti i svart smide. Gatusidans entrépartier är delvis indragna, med ursprungliga portar utförda i trä omgivna av träpartier med ribbdekor. Taket är ett sadeltak täckt med tvåkupigt tegel. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Banken 10, byggnad 2

Särskilt karaktärsskapande drag

Gatufasad klädd med vit och svart mosaik, indragna butiksentréer med bevarade dörrar, entrépartier och skyltning. Innergårdens garageplatser.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad

Banken 10, byggnad 2, detaljer (ovan och vänster)

- Balkonger med ursprungliga fronter av grönlackerad finveckad sinuskorrugerad plåt, svart smidesräcke och sidställt genombrutet parti med svart smide.
- Fönsterindelningen i form av huvudluft plus ventilationsruta. Ursprungliga bågar och karm i vitmålat trä i trapphus och mot gården samt ursprungliga brunmålade träfönster i passagen mellan gata och gård.
- Butiksfasader klädda med ursprunglig mosaik, huvudsakligen vit med svarta partier under fönster samt som bård kring entréer.
- Indragna butiksentréer med ursprungliga entrédörrar av fernissat trä, omgivande partier av fernissad träpanel samt skyltar.
- Gatufasadens övriga ursprungliga entrédörrar i fernissat trä.
- Gårdsfasadens ursprungliga garage med ursprungliga portar i gråmålat trä.
- Gårdsfasadens övriga ursprungliga dörrar i gråmålat trä.
- Tak med täckning av tvåkupigt rött lertegel samt skorstenar i exponerat rött tegel med gjuten krona.

Banken 12

Banken 12

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Bostadshus uppfört 1892

Byggnaden uppfördes 1959 (bygglov). Arkitekt Carl Waldenström, byggnadskonstruktör Carl Waldenström, byggmästare Eric Carlsson.

Ytterväggarna uppfördes i 25 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Fasaderna kläddes med 1-stens fasadtegel. Innerväggarna utfördes av 1-stens tegel. Bjälklagen utfördes i 16 cm betong. Traporna av kalksten på kupa av betong.

Beskrivning

Byggnad i vinkel, tre våningar samt vindsvåning. Längs Bryggerigatan sker en avtrappning av byggnadskroppen i tre steg både i höjd- och sidled.

Sockeln är putsad och infärgad i grått. Fasaderna är klädda med rött tegel satt i 10-skiftigt munkförband med vandrande kopp. Butiksplans fasader är klädda med grå mosaik, under fönstren svart mosaik. I gaveln mot väster finns putsade partier.

Entréportarna är mestadels utförda i fernissat trä. På gårdssidan finns garage i källarplan med portar i gråmålat trä. Fönstren är nära kvadratiska med en huvudluft samt en smal vädringsluft. I anslutning till balkonger finns perspektivfönster. Balkongerna i gatufasaden mot Perssons gränd är klädda med vit sinuskorrugerad panel samt räcke och sidoställt spjälparti i vitt smide. Balkonger gårdsfasader delvis indragna, klädda med grön sinuskorrugerad panel samt räcke och sidoställt spjälparti i svart smide.

Byggnaden har sadeltak täckt med tvåkupigt rött tegel. Takfallet längs Bryggerigatan är asymmetriskt. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Banken 12

Särskilt karaktärsskapande drag

Putsade fält i fasad, byggnadskropp med sido- och höjdförskjutning, asymmetriskt takfall, ursprungliga balkonger, fönster och portar.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad med inslag av tegelbård och putsade fält.
- Balkonger med ursprungliga fronter av grönlackerad finveckad sinuskorrugerad plåt, svart smidesräcke och sidställt genombrutet parti med svart smide.
- Ursprungliga fönster med båge och karm i vitmålat trä. Befintliga indelningar av fönster i lufter.
- Ursprungliga entrédörrar mot gatan med omfattning av tegelbård samt kopparlist.
- Ursprungliga dörrar och garageportar i gråmålat trä mot gården.
- Sadeltak med asymmetriskt takfall, täckning av tvåkupigt rött lertegel samt skorstenar i exponerat rött tegel med gjuten krona.

Banken 13

Banken 13

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Bostads- och affärshus, uppfört 1898

Byggnaden är uppförd 1968 (bygglov) av AB Hakondi, Uppsala (Hakonbolaget)

Källarväggarna uppfördes i 15-20 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Ytterväggarna uppfördes i ½-stens fasadhåltegel, ½ tums asfaboard, 2x4 tums regler med isolering av 10 cm mineralull emellan. De lägenhetsskiljande väggarna uppfördes av stålreglar klädda med gips samt isolering av 3 cm mineralull. Bjälklag uppfördes av 27 cm betong. Trappor utfördes i kalksten på kupa av betong.

Banken 13

Beskrivning

Mot Östra Storgatan är byggnaden uppförd i tre våningar samt vindsvåning. Mot Tingsgatan istället i två våningar. I norr finns en tillbyggnad i form av stort slutet garage med parkering på taket.

I butiksplan är sockel och fasad klädda med vit marmor. I övrigt är fasaderna av mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). Kring fönsterpartier finns istället vitt dekortegel. Den lägre delens andra våning är delvis inklädd med grön korrugerad plåt. I gavelspetsen en indragen balkong med räcke i trä.

Fönstren är stående rektangulära, pivothängda och vitlackerade (ej ursprungliga). Dörrar och gatuplans fönsterbågar är av aluminium (ej ursprungliga). Byggnaden har sadeltak klätt med rött tvåkupigt tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaden representerar det sena 1960-talets uttryck. De bevarade övergripande särskilt tidsbärande dragen utgörs av att putsade fält har ersatts av fält i vitt fasadtegel. Gavelns balkongfront samt ovanliggande fasadparti är utförda i brunmålad träpanel istället för som tidigare finkorrugerad plåt med smidesräcke. Exteriören i sin helhet med exempelvis kraftiga skärmtak har inte den lätthet och sätt att behandla delar och detaljer som utmärker 1950-talets byggande.

Byggnaden representerar det sena 1960-talets uttryck. De bevarade övergripande särskilt tidsbärande dragen utgörs av att putsade fält har ersatts av fält i vitt fasadtegel. Gavelns balkongfront samt ovanliggande fasadparti är utförda i brunmålad träpanel istället för som tidigare finkorrugerad plåt med smidesräcke. Exteriören i sin helhet med exempelvis kraftiga skärmtak har inte den lätthet och sätt att behandla delar och detaljer som utmärker 1950-talets byggande.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad med fält av vitt fasadtegel.
- Butiksfasader inklädda med vit marmor.
- Skärmtak längs Östra Storgatan och Tingsgatan.
- Pelare klädda med förkromat stål i anslutning till butiksentréerna.
- Indragen balkong med ursprunglig front och ovanliggande fasadparti av brunmålad träpanel.
- Sadeltak täckt med tvåkupigt rött lertegel.

Kvarnen 8

Kvarnen 8

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Affärshus uppfört 1902, kvarnbyggnad uppförd 1858.

Byggnaden uppfördes 1954 (bygglov) av Bostadsrättsföreningen Kvarnen. Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare A. Nilsson, byggnadskonstruktör ingenjör A. Furugårdh.

Sockelmurarna utfördes i 25 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Ytterväggarna uppfördes av 1,5-stens håltegel. Innerväggarna uppfördes av 1-stens tegel.

Bjälklagen uppfördes av 16 cm betong. Balkongerna uppfördes i betong med membranisolering. Trapporna utfördes i kalksten på kupa av betong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1987 Sockel belägges med klinkerplattor, reveterad trapphusfasad (Östra Storgatan 1) målas med vit KC-färg.

1992 Nybyggnad av balkong

2000 Inglasning av balkong

2009 Nybyggnad av balkong

Beskrivning

Vinkelbyggnad i Kvarnbacken längs Östra Storgatan/Strömpromenaden. Till övervägande del tre våningar plus vindsvåning, mot Strömpromenaden delvis fyra våningar plus vindsvåning, mot innergården delvis två våningar plus vindsvåning. Byggnadsdelen mot Östra Storgatan trappas av i två nivåer med separata sadeltak. Mot gården låg garagelänga med fönsterförsedda dubbelportar i trä.

Butiksfasaden i gatuplan mot Östra Storgatan är klädd med vita klinkerplattor. Bottenvåningen mot Strömpromenaden är klädd med marmorlika skivor. Sockeln mot gården är putsad och gråmålad. Åt väster och söder finns framskjutna gavelpartier med arrangemang av balkonger och putsade fält. Övriga fasader är utförda i mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring).

Kvarnen 8

Portar och butiksfönsterinfattningar i brunlackerad aluminium (ej ursprungliga). Kvadratiska, vitlackerade enlufts-fönster (ej ursprungliga). I anslutning till balkonger mot älven finns bredare trelufts-fönster. Mot älven finns utanpåliggande balkonger, delvis indragna balkonger samt delvis indragna balkonger inom sidoskärmar av tegel. Mot söder finns delvis indragna balkonger inom framskjutet gavelparti. Balkongerna har vitmålade fronter av sinuskorrugerad plåt samt vitt smidesräcke. Mot gården finns

senare tillkomna balkonger. Byggnaden har sadeltak täckt med tvåkupigt rött tegel. Skorstenarna är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Fasader i mönstermurat tegel. Förskjutna takhöjder. Ljus marmorlik skivklädsel i bottenvåningen mot Strömpromenaden. Friliggande, och delvis indragna balkonger, sidoskärmar i tegel, balkongernas fronter i sinuskorrugerad plåt och smidesräckena. Balkonger och framskjutna fasadpartier åt väster och söder skapar en avgörande del av fasadens variation. Ljust putsade fält i gavlar och i anslutning till balkonger. Den ganska slutna gårdsmiljön med grönytor, trappor och räcken samt det låga gårdshuset med garageplatser.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad med mönstermurning samt med fält av ljus puts.
- Bottenvåning inklädd med ljusa skivor längs Strömpromenaden.
- Ursprungliga balkonger med fronter av vitlackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcken i vitt smide.
- Franska balkonger med fronter i svart smide.
- Del av ursprungligt entréparti i fernissat trä mot Östra Storgatan.
- Bårder i tegel med rundade krön kring gårdssidan entréer.
- Gårdshusets ursprungliga garageportar och dörrar i gråmålat trä.
- Gårdshusets ursprungliga fönster i vitmålat trä.
- Gårdshusets skyltning
- Sadeltak täckta med tvåkupigt rött lertegel samt skorstenar i rött tegel.
- Innergårdsmiljön: grönytor, trappor med räcken, stensatta stråk och småytor. Dekorativt svartmålat smidesräcke kring källarnedgång.
- Trappor och smideshandledare i Strömpromenaden

Kvarnen 8

Strömmen 3

Strömmen 3

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1959 (bygglov) av Bostadsrättsföreningen Kvarnen. Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare Arvid Nilsson, byggnadskonstruktör ingenjör Furgårdh.

Yttre grundmurar uppfördes i 20 cm betong med isolering av 5 cm träullplatta. Ytterväggarna uppfördes i 1-stens håltegel samt 10 cm lättbetong. Under fönstren användes ½-stens tegel. Innerväggarna utfördes i 1-stens tegel. Bjälklagen utfördes i betong.

Förändringar (källa kommunens bygglovarkiv)

1987 Ändring av fasad (troligen beläggning av butikspans fasad med fasadklinker)

1989 Ändring av fasad

1991 Inglasning av balkong

2009 Nya balkonger

2010 Flytt av dörr, gårdsfasad

Beskrivning

U-formad byggnad belägen längs Tingsgatan/Östra Storgatan/Strömpromenaden. Tre våningar plus vindsvåning, mot Strömpromenaden delvis fyra våningar plus vindsvåning. Delen längs Tingsgatan mot gatan har två våningar plus vindsvåning, mot gården finns tre våningar plus vindsvåning, de två översta våningarna med öppna terrasser. Delen mot Östra Storgatan är indelad i två genom avtrappning i höjd samt förskjutning i sidled.

Sockel av putsade skivor. Byggnadsdelen mot Östra Storgatan samt delvis mot Tingsgatan är i gatuplan klädd med vita klinkerplattor. I övrigt har byggnaden fasader av mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). Mot Östra Storgatan finns ett trapphus med takfallsbrytande frontonmotiv samt fasad i grön puts.

Balkonger finns mot Strömpromenaden samt mot Östra Storgatan. Mot älven är balkongerna dels utanpåliggande i framskjutet gavelparti, dels indragna inom sidoskärmar i tegel. Mot Östra Storgatan är balkongerna indragna i fasadliv. Balkongfronterna är av sinuskorrugerad vitmålad plåt samt med vitt smidesräcke. Mot Tingsgatan finns en fransk balkong i svartmålat smide.

Strömmen 3

Byggnaden har mestadels kvadratiska enlufts-fönster (ej ursprungliga). Mot älven samt mot Tingsgatan finns även fönster i tvåluftsarrangemang. Flera exempel finns på igensatta fönsterytor. Butiksfönsterinfattningar är utförda dels i brunlackerad aluminium (ej ursprungligt), dels i blankt stål. Portar i brun eller olackerad aluminium (ej ursprungliga).

Byggnaden har sadeltak i rött tvåkupigt tegel. Mot älven samt gården finns takkupor samt upptagningar för balkong/fönsterparti i vindsvåning. Skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Mönstermurade tegelfasader med Västra Storgatans takfallsbrytande trapphus klätt med grönfärgade skivor som en accent. Förskjutna och varierade takhöjder samt sidförskjutningar (Tingsgatan) som bryter upp och sektionerar en i grunden stor byggnadskropp. Indragna balkonger, vissa omgivna av sidoskärmar, bidrar vidare till att variera och artikulera de stora fasadytorna. Stora balkongytor åt väster betonas läget invid älven. Huvud-butikslokalens indragna hörnentré med plåtinklädd pelare.

Strömmen 3

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Ursprungliga balkonger med fronter av finveckad vitlackerad sinuskorrugerad plåt samt räcken i vitt (enligt uppgift ursprungligen svart) smide.
- Fransk balkong i svart smide samt blomlådeshållare i svart smide.
- Skivklädda eller putsade partier i grönt (trapphus mot Östra Storgatan) eller ljus (gavel mot väster, takterrassfasader åt väster).
- Indragna butiksentréer mot Östra Storgatan inklusive rund hörnpelare.
- Dekorativt svart smide kring trapphusentré mot Östra Storgatan.
- Sadeltak täckta med tvåkupig rött lertegel brutet av vindsvåningens terrasser.
- Takterrasser i två etage samt tillhörande räcken i svart smide i den lägre byggnadsdelen längs Tingsgatan. Skorstenar i rött lertegel.

Källan 1

Källan 1 (byggnadsdel mot Östra Storgatan)

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Verkstadsbyggnad uppförd 1889 (tillfälligt lov), verkstadshus uppfört 1907

Byggnaden uppfördes 1963, 1965 (bygglov respektive slutbesiktning) av köpman David Norén. Arkitekt och byggnadskonstruktör var Carl Waldenström.

Grundmurar av 22 cm betong med isolering av 5 cm träullsplatta. Ytterväggar av fasadplattor och 25 cm lättbetong (gatufasader), 1-stens fasadhåltegel samt 10 cm

Källan 1

lättbetong (övriga väggar). Källarbjälklag av 27 cm betong, vindsbjälklag av stål-fackverk.

Förändringar

1979 Ändrad fasadbeklädnad:

tegel+isolering

1985 Nybyggnad garage

Beskrivning

Affärsbyggnad ("soffbutik") i en våning.

Butiksfasaderna är täckta med brunt kakel med knottig yta. I fasaden finns även rektangulära fält fyllda med medelhavsgrön mosaik. Byggnadens sidor och bakre långsida är klädda med gult mönstermurat tegel (fiskbensmönstring). På byggnadens baksida finns en lastbrygga. Längs med gatufasaden finns ett skärmtak. Byggnadens hörn mot gatuhörn är avfasat och här finns en pelare med kvadratisk snitt och klädd med brunt kakel. Taket är ett pulpettak täckt med papp. Taksidor och skärmtakets sidor är klädda med kopparplåt, skärmtakets undersida med träpanel. På taket finns ventilationshuvor inklädda med kopparplåt samt en större murstock i tegel, delvis med inkläddning av plåt.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaden i sig är utformad som ena beståndsdelen i en tidstypisk "soffbutik", dvs en låg butikslänga med pulpettak förlagd intill en högre byggnad (med bostäder). Kopplingen till en högre byggnadsdel saknas dock här. I övrigt framstår tegelfasader i kombination med klinker och mosaik längs gatan samt det trottoartäckande skärmtaket med kopparsarg som tydliga och viktiga tidsmarkörer.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad.
- Gatufasad i röd klinker samt med en rytmisk indelning i fält av butiksfönster respektive fält av medelhavsgrön mosaik.
- Skärmtak med kopparsarg samt undersida av träpanel.
- Gatufasadens avfasade hörn med klinkerklädd pelare.
- Ursprungliga mässingsomfattningar i butiksfönster
- Ursprungliga fönster i vitmålat trä med kopparbleck åt öster samt i gråmålat trä mot gården.
- Ursprungliga entrédörrar i fernissat trä mot gården (lastbrygga och källare).
- Papptäckt pulpettak som inte bryts av dominerande murstockar, kopparsarg kring sidor och takfot. Sidoplacerad murstock i gult tegel.

Källan 2 (ovan och höger)

Källan 2

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1963 (bygglov) av byggmästare Eric Carlsson. Arkitekt var Carl Waldenström och byggnadskonstruktör C. Alguren.

Grundmurar av 20 cm betong med isolering av 5 cm träullsplattor. Yttreväggar av 1-stens fasadhåltegel, 5 cm stenuull samt 7 cm lättbetongplank. Bärande och lägenhetsskiljande innerväggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 10 cm lättbetong eller 1/2-stens tegel. Bjälklag av 20-22 cm betong isolerat med mineralull i källar- och vindsbjälklag.

Förändringar (bygglov)

2008 Ombyggnad av kontor till uthyrningsrum.

Beskrivning

Affärs- och kontorsbyggnad (nu bostäder i f d kontorslokaler) i tre våningar plus vindsvåning. Mot gården finns en låg byggnadsdel i en våning, byggd i vinkel mot huvuddelen. Fasader i rött tegel i löpförband med halvstens förskjutning. I gatufasad finns under varje fönster försänkta fält satta med halvstens tegel. Gatufasadens bottenplan är klädd med plattor av vit marmor, delvis med rektangulära fält av rött tegel.

Källan 2 (ovan och vänster)

Våning två och tre har tätt satta fönster-rader av stående rektangulära fönster med båge och karm i vitmålat trä samt fönsterbleck i kopparplåt. Butiksfönstren har omfattningar i blankt stål. Även entréportarna mot Sundsgatan är utförda i blankt stål. Mot gården finns en gjuten sockel avfärgad i grått. Byggnadens tak är ett sadeltak täckt med tvåkupigt tegel samt med skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaden berättar på ett tydligt sätt om ursprungsfunktionen som kontor genom de regelbundna raderna av tätt sittande likstora fönster och avsaknaden av balkonger. Till de viktigaste dragen hör

också den ursprungliga tegelfasaden med försänkta fält under fönstren, gatufasaden klädd med ljus marmor, de indragna gatuentréerna samt de bevarade dörrarna och butiksfönsteromfattningarna i blankt stål.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad.
- Gatufasadens klädsel av ljus marmor.

- Ursprungliga fönster i vitmålat trä och med kopparbleck.
- Ursprungliga källarfönster av betongglas.
- Ursprungliga entrédörrar i blankt stål mot Sundsgatan samt ursprungliga armaturer, bland annat för uppgångsnummer.
- Ursprungliga butiksfönsteromfattningar i blankt stål.
- Tak med täckning av tvåkupigt lertegel, skorstenar i rött tegel.

Källan 3

Källan 3

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Bostadshus uppfört 1897.

Byggnaden uppförd 1950 (bygglov) av A. Andersson. Arkitekt och byggnadskonstruktör var Carl Waldenström, byggmästare var Arvid Nilsson.

Grundmurar av betong med isolering av 5 cm ABT. Ytterväggarna av 27,5 cm ytong. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av cementhålstén eller tegel 25 cm, övriga väggar av plattor 7 cm. Bjälklag av 17 cm betong. Källarbjälklag med fyllning av 10 cm masugnsslagg, mellanbjälklag med 10 cm fyllning, vindsbjälklag med 15 cm fyllning.

Beskrivning

En vinkelbyggnad i tre våningar plus vindsvåning. Delen längs Bryggerigatan indelas genom en förskjutning av byggnadshöjden för att följa markens lutning. Mot gården finns en låg tillbyggnad med stor altan i trä. I byggnadens avslutning åt öster längs

Källan 3 (ovan och vänster)

Bryggerigatan finns en genomfart mellan gata och gård. Gaveln bärs här av vitmålade pelare i betong.

Fasaderna är putsade och infärgade i grått med vita vertikala band som fasadindelning. Trapphusen markeras också genom att de bryter takfoten och avslutas i en liten fronton. Gatufasadernas sockel har klädsel av svarta skifferplattor, gårdsfasader med svartmålad gjuten sockel. Bottenvåningens butiksfasader är mellan och ovan butiksfönster klädda med stavar av rött tegel.

Bostadsvåningarnas fönster har båge och karm i vitmålat trä med en huvudluft plus vädringsluft. Även butiksfönstren har omfattning av trä. Butiksentréerna är indragna och har portar och omfattningar i teak. Bostadsentréerna mot Bryggerigatan har dörrar i teak samt skärmtak i svartmålad plåt. Mot Sundsgatan finns balkonger med fronter i vit sinuskorru-

gerad plåt samt sidställt eller centrerat svartmålat gallersmide och räcke i svartmålat smide. Mot gården finns balkonger i motsvarande utförande men utan gallersmide. Byggnaden har sadeltak täckt av rött tvåkupigt tegel och med skorstenar i rött tegel.

Källan 3

Särskilt karaktärsskapande drag

Med sin putsade fasad representerar byggnaden ett mycket tidstypiskt fasadmateriell som annars endast i liten utsträckning förekommer bland Sjöflöjes centrumbebyggelse från den aktuella tiden. Sammantaget visar byggnaden på många bevarade delar som på ett mycket fint sätt berättar om det sena 1940-talets och 1950-talets byggande. Hit hör den relativt starkt färgade, putsade fasaden som varierar genom indelningen i form av vita vertikala listverk. Användningen av flera fasadmateriell för kontrastverkan är väl genomförd genom socklar i skiffer och butiksfasader i rött tegel. Ytterligare variation tillförs genom de små tvärgavlarna ovanför trapphusen. Till karaktärsdragen hör också bevarade entrépartier och skyltfönsteromfattningar i trä, liksom balkongernas dekorativa smidesdetaljer. Mot Bryggerigatan finns i butiksfönster äldre skyltning som täckts över med plåtskivor. Skyltningen bör åter exponeras.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Sockel mot Västra Storgatan och Bryggerigatan klädd med skivor av svart marmor.
- Putsad grå fasad, indelad av vertikala vita putsade listverk.
- Gatufasad mot Sundsgatan klädd med rött tegel.
- Ursprungliga balkonger med fronter av vitlackerad finveckad sinuskorrugerad plåt, räcke i svart smide samt genombrutna partier med dekorativt svart smide.
- Indragna butiksentréer med bevarade dörrar och entrépartier i fernissat trä. Dörrarnas uppglasning med frostat glas i dekorativt mönster. Ursprungliga armaturer för uppgångsnummer i anslutning till entréer.
- Lägenhetsentréer mot Bryggerigatan med ursprungliga dörrar i fernissat trä och uppglasning med frostat glas i dekorativt mönster. Entréomfattning av svart skiffer.
- Lägenhetsentréernas skärmtak i svart smide.
- Ursprungliga fönster i vitmålat trä.
- Butiksfönsteromfattningar i fernissat trä samt med kopparbleck.
- Ursprunglig takavvattning i form av stuprör med skarpa krökar.
- Tak genombrutet av tvärgavlar vid trapphus och med taktäckning av rött tvåkupigt lertegel. Skorstenar i rött lertegel.

Överst: Från vänster Liden 16 (närmast i bild), Liden 15. Underst: Från vänster Liden 19, Liden 15, Liden 16. Liden 18.

Liden 15

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1963 (bygglov) av byggmästare Arvid Nilsson. Arkitekt och byggnadskonstruktör var Carl Waldenström.

Grundmurar av 25 cm betong samt 5 cm träullsplatta för isolering. Ytterväggar av 7 cm lättbetongblock, 5 cm stenullsplatta samt 1-stens fasadhåltegel. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens fulltegel, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Bjälklag av 16 cm betong samt fyllning av granulerad slagg eller likvärdigt.

Liden 15

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Gjuten sockel, fasader i rött tegel (munkförband). Trapphusen markeras av fält med gult tegel. Fönster med båge och karm i vitmålat trä, en huvudluft plus vädringsluft. Trapphus med fönster om tre lufter. Entréportar i brunmålat trä med omgivande glasade partier. Mot gården finns balkonger med fronter av ljusmålad sinuskorrugerad plåt samt smidesräcke i samma kulör. Byggnaden har sadeltak täckt med mörka tvåkupiga betongpannor. Mot gården finns takkupor. Skorstenar i rött tegel.

Liden 15

Särskilt karaktärsskapande drag

Den ursprungliga fasaden i rött tegel i kombination med trapphus markerade av fält i gult tegel.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad, med trapphusen betonade av partier i gult tegel.
- Ursprungliga fönster i vitmålat trä.
- Ursprungliga balkonger i ljuslackerad finveckad sinuskorrugerad plåt med räcke i ljusmålat smide.
- Källarnedgångar med ursprungliga dörrar i vitmålat trä samt ursprungliga svartmålade järnräcken.

Liden 16

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1952 (bygglov) av Arvid Nilsson. Arkitekt var L. Knappe och byggnadskonstruktör R. Planander.

Grundmurar av 25 cm betong. Ytterväggar mot gården och i gavlar av tegel eller 27,5 cm gasbetong. Gult fasadtegel mot gatan. Bärande innerväggar och lägenhetsavskiljande väggar av 20 cm betonghålstén, övriga väggar av 7 cm gasbetong. Källar- och mellanbjälklag av betong med fyllning av skifferaska, vindsbjälklag av betong och direktgjutet lättbetong.

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Gjuten sockel, fasad mot gatan klädd med gult fasadtegel (munkförband). Fasad mot gården i rött tegel. Trapphusen mot Sundsgatan markeras i fasad av indragna partier med en balkong med gallerräcke i svart smide på vardera våningsplanet. Balkongdörrarna omges av putsad fasad målad i en röd kulör. Fönster mot Sundsgatan om två lugter med båge och karm i vitmålat trä, fönsterbleck i kopparplåt. Fönster mot gården motsvarande men även om tre lugter. Huvudentréer med dörrar i teak samt omgivande glasade partier i motsvarande utförande. Mot gården finns balkonger med utbytta fronter i plåt samt skärmtak. Byggnadens tak är ett sadeltak täckt med tvåkupigt rött tegel. Mot gården finns takkupor. Skorstenarna är utförda i gult tegel.

Liden 16

Särskilt karaktärsskapande drag

I sammanhanget utgör gatufasadens gula fasadtegel ett särpräglad drag bland alla ortens röda tegelhus. Den gula tegelfasaden framstår däremot sett till sin uppförandetid som påtagligt tidstypisk. Sett till hela kvarteret skapar den gulklädda fasaden en rytmik genom läget mellan två fasader i rött tegel. Trapphusen mot Sundsgatan är mycket fint utformade som indragna partier omgivna av tegelbård och försedda med våningsbalkonger med svart smide och med putsade fasadpartier i ockra. En

Liden 16

omsorgsfullhet i gestaltningen som helt ansluter till byggtiden under 1950-talets första hälft.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad i gult och rött tegel.
- Ursprungliga fönster i vitmålat trä, kopparbleck mot Sundsgatan.
- Indragna trapphus med balkonger med helt genombrutna fronter i svart smide och putsad inre väggyta.
- Ursprunglig entréport i fernissat trä mot Sundsgatan.
- Tak belagt med tvåkupigt rött lertegel, skorstenar i gult tegel.

Liden 18

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1957 (bygglov) av Eric Carlsson, även byggmästare. Arkitekt var Carl Waldenström och byggnadskonstruktör A. Furgårdh.

Grundmurar av 20 cm betong med isolering av 5 cm träullsplatta. Ytterväggar av 10 cm lättbetong samt 1-stens fasadtegel. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga väggar av 7,5 cm lättbetong. Bjälklag av 16-22 cm betong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1982 Igensättning av fönster i hörn Bryggerigatan-Sundsgatan.
2009 Påbyggnad av balkongtak

Beskrivning

Vinkelbyggnad i tre våningar plus vindsvåning. Mot Bryggerigatan skjuter gaveln tillhörande delen längs Sundsgatan fram

Liden 18

längre än resterande långsida längs Bryggerigatan. Långsidan längs Bryggerigatan indelas i två nockhöjder för att följa markens lutning.

Gjuten sockel, fasader i mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). F d butikslokaler i hörnet Sundsgatan-Bryggerigatan har putsad fasad. Fönstren (ej ursprungliga) har mestadels en luft och vitlackerad aluminiumbåge samt plåtinklädd karm. Mot gatan finns huvudentréerna med portar i brunmålat trä samt en indragen butiksentré med fasaddekoration av mosaik i blått och grått. Mot gården finns garageplatser med dubbla portar i ljusmålat trä. Mot gården finns också balkonger med fronter i sinuskorrugerad gråmålad plåt samt sidställt gällersmide i vitt samt vitt räcke i smide.

Liden 18 (ovan och vänster)

Närmast byggnadens hörn är balkongerna indragna. Balkongerna i gaveln mot söder är omslutna av sidoskärmar i tegel och har utbytta fronter av korrugerad plåt. Byggnaden har sadeltak täckt med tvåkupigt rött tegel. Mot gården finns takkupor. Skorstenarna är murade i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Mönstermurad tegelfasad med putsade och skivklädda fält kring f d verksamhetslokal respektive trapphus. Uppbruten byggnadsvolym genom att byggnadsdelen längs Bryggerigatan är indragen samt har höjdförskjutning.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Markering av f d verksamhetslokal i gatuplan genom ljust putsad fasadyta.
- Betoning av trapphus mot Sundsgatan genom fasadbeklädnad av ljusa skivor.
- Ursprungliga balkonger mot gården med fronter av grålackerad finveckad sinus-korrugerad plåt, räcke i vitt smide och genombrutet parti i vitt smide.

Liden 18

- Butikslokalens indragna entré samt dess beklädnad av mosaik dels i olika blå nyanser, dels i grått och vitt. Entrépartiets ursprungliga butiksfönster med omfattning i trä samt understycke i koppar. Entréns ursprungliga handledare.
- Lägenhetsentréernas omfattning i form av tegelbård krönt av kopparlist. Ursprunglig armatur för uppgångsnummer.
- Ursprungliga garageportar i vitmålat trä på gårdssidan.
- Tak med täckning av rött tvåkupigt lertegel, skorstenar i rött tegel.

Merkurius 9

Uppförande och konstruktion

Tidigare på tomten: Garage och butiksbyggnad, uppförda 1931

Byggnaden uppfördes 1959-1961 (bygglov-slutbesiktning) av byggmästare Eric Carlsson. Arkitekt var Carl Waldenström och byggnadskonstruktör A. Furgårdh.

Grundmurar av betong. Ytterväggar av 7 cm lättbetongplank, 3 cm stenull och 1-stens håltegel. Bärande innerväggar och lägenhetsskiljande väggar av 25 cm betong, övriga väggar av 7 cm lättbetongplank. Bjälklag av betong, källarbjälklag dessutom med fyllning av slagg, vindsbjälklag med fyllning av 12 cm cellbetong.

Mercurius 9

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1992 Ändring av fasad: Troligen igensättning av butiksfönster

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Sockeln mot gatan är klädd med skiffer, mot gården är den putsad. Fasader av rött mönstermurat tegel (fiskbensmönstring). Trapphus är putsade, gavlar delvis putsade. Gatuplans fasad kring butiksfönster är klädd med vit marmor. Butiksfönstren har omfattning av blankt stål. Fönstren

Merkurius 9 (ovan och höger)

är pivothängda med båge av aluminium (ej ursprungliga). Mot gården finns vissa ursprungliga fönster kvar. Portar av aluminium (ej ursprungliga). Mot gården finns garage i bottenplan. Balkonger finns mot Sundsgatan med fronter av gråmålad sinuskorrugerad plåt och dekorativt vitt smide. Balkonger finns också mot gården, vissa av dem indragna. Balkongfronterna är av korrugerad plåt (ej ursprungliga). Vissa balkonger här är indragna. Mot gården finns även franska balkonger med gallerfronter i vitmålat smide. Byggnaden har sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel, skorstenarna är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Fasadernas materialbehandling, där det röda, mönstermurade teglet ställs mot stora, ljusa putsade gavelfält och trapphus. De skifferklädda socklarna mot gatan samt butiksfasadernas exklusiva marmorklädsel. Viktigt för helhetsintrycket är också de ursprungliga butiksfönsteromfattningarna i blankt stål och butiksentrén i samma material.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Putsade fält i gavlar samt vid trapphus.
- Sockel i svart skiffer.
- Butiksfasader i vit marmor.
- Ursprungliga butiksfönsteromfattningar i blankt stål, indragna butiksentréer, ursprunglig butiksentré i blankt stål.
- Entréomfattningar mot Bryggerigatan i form av tegelbård krönt av kopparlist.
- Ursprungliga balkonger mot Sundsgatan med fronter i grålackerad finveckad sinuskorrugerad plåt och dekorativt vitt smide.
- Franska balkonger med vitt smide.
- Tak med täckning av tvåkupigt rött lertegel, skorstenar i exponerat rött tegel.

KVARTERET VALLEN, DEL AV KVARTERET ÄNGEN

FASTIGHETER: Vallen 19, Vallen 20, Vallen 24, Vallen 25, Vallen 26, Vallen 27, Vallen 30, Vallen 32, Ängen 22

Vallen 19, Vallen 20

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1944 (bygglov). Byggmästare Elias Pettersson.

Ritning från AB Svenska Trähus. Grund av armerade betongplattor. Grundmurar av armerad betong 35 cm isolerade med 3,5 cm träullsplattor. Ytterväggar i trä med

Vallen 19

kalkputs på spräckpanel och reveteringsmatta. Bjälklag i trä med tung fyllning. Vindsbjälklag med kutterspånsfyllning. Invändiga trappor i cementmosaik.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1983 Byggnaderna kläs in med fasadtegel

Beskrivning

Byggnaderna är uppförda i två våningar plus vind. Sockel putsad och infärgad i grått, fasader i rött tegel. Kvadratiska fönster samt smala stående fönster med båge och karm i vitlackerad aluminium. I gaveln mot sydväst respektive nordväst garageportar klädda med träpanel. Mot gården balkonger med fronter i ljus korrugerad plåt. Portar mot Karlstadsvägen i olackerad aluminium. Tak av tvåkupigt rött tegel, skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaderna har genomgått omfattande förändringar. Förutom fönsterbyte har nämligen också fasaderna tilläggisolerats och klätts in med nytt fasadtegel/ny pågjutna sockel. Balkongernas fronter ursprungliga fronter har också bytts ut. Byggnadens visuella karaktärsdrag har förändrats framför allt genom att alla fönster nu finns i djupa nischer och genom balkongfrontsbytet.

Vallen 24

Vallen 24

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1946 (bygglov) av Värmlands läns landstings byggnadskommitté. Arkitekt G. Ålander, Göteborg. Byggnaden har inrymt sköterskehem, därefter vårdskolelokaler för distriktsvård och sjukhus.

Grundmurar, källargolv och källartak av betong. Ytterväggar av 1,5-stens tegel med ½-stens vanligt murtegel ytterst och 1-stens månghålstegel inåt. Fasaderna slätputsade och avfärgade med kalkfärg. Bjälklag av betong med fyllning av Iscorium, vindsbjälklag med isolering av 13 cm cellbetong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1981 Till- och ombyggnad

2007 Ombyggnad av lägenheter

Beskrivning

Byggnad i 2,5 våningar plus vindsvåning. Sockel i huggen granit, fasader putsade och avfärgade i gult. Central entré med skärmtak mot Sveavägen, kring trapphusfönstren ovan entrén ett fasadparti i gult tegel. Fönster i två lufter med karm och båge i gråmålat trä. På gavel åt nordost stora balkonger i svartmålat gallersmide. På gavel åt sydväst sekundär utbyggnad, troligen trapphus eller hiss. Sadeltak med enkupigt rött tegel, skorsten i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaden har en tydlig, bevarad 1940-talskaraktär. Viktiga drag är den putsade fasaden i en sandig, varm ton, de bevarade originalfönstren om två enluftsågar inom en och samma karm, de fina balkongerna med fronter helt i svart smide, entréns skärmtak samt trapphusets fasadfält i gult tegel.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Fasad av sandgul puts.
- Sockel klädd med skivor av röd granit.
- Ursprungliga fönster av gråmålat trä samt ursprungliga plåtbleck.
- Entréns ursprungliga skärmtak samt entréomfattningen i grå granit.
- Trapphusets fasadfält av framskjutet, gult tegel med fönster innanför fasadliv samt smidesdekor.
- Tak täckt av rött enkupigt lertegel samt med skorsten i rött tegel.

Vallen 24

Vallen 25

Vallen 25

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1947. Byggmästare Eric Carlsson.

Grundmurar uppförda i betong. Källargolv och källartak av 16 cm betongplattor. Ytterväggar av 1-stens lättmurtegel, invändigt beklätt med 5 cm träullsplattor. Fasaderna putsade med kalkputs. Våningsbjälklag av 16 cm betongplattor, trossfyllning med skifferaska och kutterspån. Innertrappor av mosaik.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

1947 Inredning av två rum på vinden

1952 Inredning av gavelrum

1954 Ombyggnad (troligen utvidgning av takkupa)

Beskrivning

Byggnad i två våningar plus vindsvåning. Putsad, svartmålad sockel. Fasader i rött tegel lagt i munkförband. Två huvudentréer mot Sveavägen, portar i aluminium samt skärmtak. Mot gården tre garageportar, dubbla i ljusmålad träpanel med fönster. Fönster i vitlackerad aluminium, mestadels på en luft, kvadratiska. Mot gården balkonger med fronter i grönlackerad sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide. På samma sida även franska balkonger med fronter i svart smide. Sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel, skorstenar i rött tegel. Takkupor på båda takfallen.

Särskilt karaktärsskapande drag

Byggnaden har, trots fönsterbyte, en tydlig, välbevarad 1940-talskaraktär. Viktiga delar är den ursprungliga fasaden i rött tegel, balkongerna, de franska balkongerna med svarta smidesdetaljer samt takkupornas tegelytor.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig fasad i rött tegel, gatufasadens subtila dekor i form av små håltagningar.
- Befintlig fönstersättning.
- Balkonger med ursprungliga fronter av grönlackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcken i svart smide.
- Franska balkonger i svart smide.
- Garageplatser i gårdssidans källarplan med ursprungliga garageportar i trä.
- Gatuentréernas ursprungliga skärmtak.
- Skorstenar i rött tegel.

Vallen 26

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1948 (bygglov). Arkitekt Lage Knape.

Vallen 25

Grundmurar av 25 cm betonghålstén, delvis isolerad med 5 cm träullplatta. Sockeln putsad med Wascolit sockelputs. Samtliga bjälklag utförda i ca 16 cm betong med fyllning av koksaska. Ytterväggar av ½-stens fasadtegel, ½-stens bakmurning samt isolering med 5 cm träullplatta satt i cementbruk. Hjärtmur, lägenhetsskiljande väggar samt trapphusväggar av 20 cm betonghålstén, övriga innerväggar av 5, 7 eller 10 cm slaggplattor. Innertrappor i cementmosaikblocksteg.

Förändringar (källa kommunens bygglovarkiv)

1980 Tillbyggnad av soprum

Beskrivning

Byggnad i två våningar samt vindsvåning. Putsad, gråmålad sockel, fasader i rött tegel lagt i munkförband. Två huvudentréer mot Sveavägen, portar i aluminium samt

Vallen 26

skärmtak med sadeltaksform. På gårdssidan två garageportar. Fönster i vitlackerad aluminium, mestadels kvadratiska. På gårdssidan balkonger med fronter i ljus grön sinuskorrugerad plåt, svart smidesräcke samt centralt placerat urtag med spjälverk i dekorativt svart smide. Längs Sveavägen franska balkonger med fronter i svart spjälsmide samt hållare för blomlåda i samma material. Sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel. På båda takfallen två låga takkupor. Skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Trots fönsterbyte och nya entrétak bevarar byggnaden flera drag som ger den en tydlig 1940-talskaraktär med robusta, traditionella drag. Viktiga beståndsdelar

Vallen 26 (ovan och höger)

är den ursprungliga tegelfasaden, balkongerna, de franska balkongerna samt gatuentréernas entréomfattningar och trapphusfönstrens utformning.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig tegelfasad.
- Befintlig fönstersättning.
- Balkonger med ursprungliga fronter av turkoslackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt stort, centralt genombrutet parti med dekor och blomlådeshållare av svart smide.
- Franska balkonger i svart smide samt intilliggande fönsters blomlådeshållare i svart smide.
- Garageplatser i gårdssidans källarplan.
- Gatusidans entréomfattningar av förhöjd tegelbård med spetskrön.
- Trapphusens rombiska fönster.
- Tak täckt med tvåkupigt rött lertegel, skorstenar i rött tegel.

Vallen 27

Vallen 27

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppförd 1954 (slutbesiktning) av fastighetsföreningen Mejeristen. Arkitekt Carl Waldenström, byggmästare Eric Carlsson, byggnadskonstruktör ingenjör Furugårdh.

Grundmurar av 20 cm betong med isolering av 5 cm ABT. Bjälklag av 16 cm betong med fyllning av 12 cm granulerad masugnsslagg. Vindsbjälklag av 16 cm betong samt 12 cm cellbetong. Ytterväggar av 1-stens håltegel samt 7 cm gasbetong. Bärande väggar och lägenhetsskiljande väggar av 20 cm O-sten, övriga väggar av 7 cm gasbetong, 20 cm gasbetong eller 1-stens tegel.

Förändringar

Fönster bytta, tidigare indelning med smalare vädringsruta ersatt med enluftsbåge. Garageportar bytta, balkongfronter överensstämmer ej helt med ritning, entréportar bytta.

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. Putsad, gråmålad sockel, fasader i möns-

Vallen 27

Vallen 27 (ovan och höger)

termurat rött tegel (fiskbensmönstring). Trapphusen mot Vallgatan markeras av ett ljusare rött tegelparti, avgränsat av svagt framskjutna lisener i tegel. Centralt på gårdssidan och på gavlarna finns framskjutna fasadpartier klädda med putsade skivor infärgade i grått. I de framskjutna gavelpartierna samt på gårdssidan finns balkonger med fronter av grågrön sinus-korrugerad eternit samt räcke i svart smide. Byggnadens fönster är mestadels kvadratiska på en luft med bågar av vitlackerad aluminium samt plåtinklädda karmar. Entréerna mot Vallgatan har portar av aluminium och är försedda med små skärmtak. Mot gården finns en rad garage med sekundärt insatta portar klädda med brunmålad träpanel. Byggnaden har sadeltak klätt med rött tegeltak, skorstenarna är utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Den ursprungliga mönstermurade tegelfasaden. Fasadernas variation och indelning: framskjutna gavelpartier med putsade ytor i samarrangemang med balkonger, framskjuten, ljusputsad tvärgavel mot gården, trapphus markerade av tegelbårder och ljusrött tegel mot gatan.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad där trapphusen markeras av tegelbårder samt fält av ljusrött tegel.
- Framskjutna gavelpartier med skivklädda och putsade ytor i ljus kulör samt indragna balkonger med ursprungliga fronter av turkoslackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide.
- Övriga balkonger med ursprungliga fronter av turkoslackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide.
- Gårdssidans tvärgavel, klädd med ljust putsad, skivindelad yta.
- Garageplatser i gårdssidans källarplan.
- Ursprungliga skärmtak över entréportar.
- Tak täckt med rött tvåkupigt lertegel samt med skorstenar av rött tegel.

Vallen 30

Vallen 30

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1954, 1956 (bygglov respektive slutbesiktning). Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare Eric Carlsson och byggnadskonstruktör A. Furgårdh.

Grundmurar av 20 cm betong med isolering av 5 cm träullsplatta samt putsning med cementputs. Ytterväggar av 1-stens fasadtegel samt 10 cm lättbetong. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar i 1-stens tegel, övriga väggar av 7,5 cm lättbetong. Bjälklag av 16-22 cm betong. Trappor av kalksten på kupa av betong.

Beskrivning

Två byggnadskroppar i vinkel, sammanlänkade genom en lägre byggnadsdel. Den

Vallen 30

norra byggnadskroppen är i sin tur avvinklad i en 45-graders vinkel. Norr och nordost om byggnaden har marken släntats av så att en hög källarvåning med garage samt en hantverkslokal exponeras. Byggnadskroppen åt norr är byggd i två våningar plus vindsvåning, byggnadskroppen längs Karlstadsvägen är byggd i tre våningar plus vindsvåning.

Socklarna är putsade och gråmålade, fasaderna klädda med mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). Huvudentréerna vetter den gård som anlagts mellan

Vallen 30

byggnadsvinklarna. Portar (ej ursprungliga), i brunmålat trä samt med små skärmtak. Garage med fönsterförsedda portar i gråmålat trä. Fönster med en huvudluft och en mindre vädringsluft. Balkonger mot gården, mot Karlstadsvägen samt i gavel mot väster. Balkongfronter i gul sinuskorrugerad plåt samt ram och räcke i svart smide. Mot gården samt i gavel har fronterna avfasade hörn. I länkdelen mellan byggnadskropparna är balkongerna inbyggda. Sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel. Takkupor mot gården, den norra byggnadskroppen. Skorstenar utförda i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Den mönstermurade tegelfasaden. Den stora byggnadsvolymens indelning genom vinklar, förskjutningar och skilda takhöjder, vilket skapar variation och tillför livfullhet till den stora byggnadskroppen. Balkonger, putsade fasadpartier och takkupor utgör delar som tillför ytterligare variation till fasaderna.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Putsade ytor i grått i fasad mot nordost samt i anslutning till balkonger mot gården.
- De olika typerna av balkonger: indragna, utanpåliggande samt utanpåliggande med omslutning av sidoskärmar i tegel.
- Balkongernas ursprungliga fronter av gulmålad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide.
- Ursprunglig fönsterindelning i form av en huvudluft plus vädringsluft.

Vallen 30

- Kvarvarande fönsterbågar i trä.
- Ursprungliga garageportar i gråmålat trä.
- Portar i anslutning till verksamhetslokal i källarplan åt nordost.
- Ursprungliga skärmtak över entréportar-
- Tak täckt av tvåkupigt rött lertegel samt med skorstenar i exponerat rött tegel.
- Gårdsmiljön med gräsytor, klippta häckar, buskar och prydnadsträd.

Vallen 32, norra delen

Uppförande och konstruktion

Byggnaderna uppfördes 1954, 1956 (bygglov respektive slutbesiktning) av Stiftelsen Säftebostäder.

Grundmurar av 25 cm betong med isolering av 5 cm träullsmatta. Ytterväggar av 1-stens tegel samt 7 cm lättbetong. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga innerväggar av 7 cm lättbetong.

Beskrivning

Tre byggnadskroppar som bildar en u-form kring en innergård. Mellan byggnadskropparna finns balkonger i två plan som länkar samman de tre delarna. Byggnaderna har tre våningar plus vindsvåning.

Vallen 32 (norra delen byggnad 2, norra delen byggnad 1)

Socklarna är utförda i gråmålad puts. I gavlarna åt sydost samt längs mittbyggnadens långsida åt nordväst finns garageplatser i källarplan. Fasaderna är klädda med mönstermurat rött tegel (fiskbensmönstring). I gavlar samt långsidor finns putsade partier som bildar band med vertikal sträckning.

Fönstren har en huvudluft och en mindre vädringsluft och är av plåt/aluminium (ej ursprungliga). Huvudentréerna vetter mot gården med portar i brunmålat trä (ej ursprungliga). På byggnadskroppen mot Sveavägen finns vid entréerna utanpåliggande trapphus (ej ursprungliga) klädda med plåt. På byggnadskroppen mot Karlstadsvägen finns vid entréerna utanpåliggande soprum (ej ursprungliga) i röd träpanel. I källarplan finns garageplatser med dubbla, fönsterförsedda portar i gråmålat trä.

Vallen 32 (norra delen byggnad 2)

Balkonger finns på mittbyggnadens långsida åt gården, på gavlarna åt sydost, i sidobyggnadernas fasader mot Sveavägen respektive Karlstadsvägen och i anslutningarna mellan sidobyggnader och mittbyggnad. Balkongerna samlas i grupper avgränsade på sidorna av sidoskärmar i tegel.

Byggnaderna har sadeltak täckt med tvåkupigt rött lertegel. Neddragna takfall i anslutning till balkonger. Skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

De ursprungliga mönstermurade fasaderna i rött tegel. Den tydliga grupperingen av balkonger i sektioner bidrar till att indela fasaderna och skapa en rytm. Sammanlänkningen av byggnadskropparna genom balkongpartier vilka också bildar en slags entréportaler. Det stora antalet garageplatser med ursprungliga portar i källarplan.

Vallen 32 (norra delen)

Vallen 32 (norra delen, överst byggnad 3)

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad fasad i rött tegel med framskjutna gavelpartier. Trapphusfönstrens omfattning av svagt förhöjd tegelbård.
- Putsade, skivklädda fält i grått, svagt framskjutna.
- Balkongernas ursprungliga fronter av gullackerad finveckad sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide. Balkongfronterna har mestadels avfasade hörn.
- Befintlig fönsterindelning, huvudsakligen bestående av bågar om en huvudluft plus vädringsluft.
- Kvarvarande fönsterbågar i trä.
- Ursprungliga entrétak i svartmålad plåt och smide.
- Ursprungliga källardörrar i gråmålat trä.
- Ursprungliga garageportar i gråmålat trä.
- Källarnedgångar med svartlackerade järnräcken.
- Tak täckt av tvåkupigt rött lertegel samt med skorstenar i exponerat rött tegel.
- Gårdsmiljön med gräsytor, häckar och prydnadsträd.

Vallen 32 (södra delen byggnad 3)

Vallen 32, södra delen

Uppförande och konstruktion

Byggnaderna uppfördes 1954, 1956 (bygglov respektive slutbesiktning) av Stiftelsen Säftebostäder.

Grundmurar av 25 cm betong med isolering av 5 cm träullsmatta. Ytterväggar av 1-stens tegel samt 7 cm lättbetong. Bärande innerväggar samt lägenhetsskiljande väggar av 1-stens tegel, övriga innerväggar av 7 cm lättbetong.

Vallen 32 (södra delen)

Beskrivning

Tre parallellställda trevåningshus mellan Sveavägen i nordväst och Karlstadsvägen i sydost. De gjutna socklarna har avfärgats i en gråblå kulör. I byggnadernas gavlar finns garageplatser i källarplan. Fasaderna i mönstermurat rött tegel (fisksmöstring). Trapphusen markeras genom vertikalt löpande fält klädda med skivor i ljus puts.

Fönstren är nära kvadratiska med en huvudluft i kombination med en mindre vädrluft. Båge i vitmålat trä, mestadels plåtinklädda. I husens gavlar åt nordost finns ett centralt placerat burspråk, klätt med gul korrugerad plåt. Det finns två huvudentréer per byggnad, portar i brunmålat trä (ej ursprungliga). Vid portarna finns utanpåliggande soprum klädda med röd träpanel (ej ursprungliga). På långsidorna finns balkonger, dels i vertikalt arrangerade grupper, avgränsade på sidorna av sidoskärmar i tegel, dels helt friliggande utanpå fasad. Balkongfronterna är klädda med gulmålad korrugerad plåt samt räcke av svart smide. Balkongerna omgivna av sidoskärmar har avfasade hörn. Byggnaden närmast Sveavägen har även franska balkonger. Byggnaderna har sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel samt neddragna takfall i anslutning till balkonger. Skorstenar i rött tegel.

Förändringar

Byggnaden längs Sveavägen har genomgått renovering med bland annat utanpåliggande trapphus klädda med plåt, nya balkongfronter samt nya garageportar.

Vallen 32 (södra delen byggnad 2)

Särskilt karaktärsskapande drag

De ursprungliga mönstermurade fasaderna i rött tegel, på den mittersta byggnaden även med dekor i form av små genombrutna murpartier. Byggnadernas läge, som anknyter till lamellhustanken med flera parallellställda, raka längor lagda intill varandra. Användandet av källarplan för garageplatser.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprungliga mönstermurade fasader i rött tegel.
- Genombrutna murpartier (mittersta byggnaden)
- Putsade, skivklädda partier i grått, vilka används för att markera trapphusens läge i fasaden samt även finns i anslutning till balkonger.
- Gavlarnas burspråk.
- Balkongernas ursprungliga fronter av gulmålad, finveckad sinuskorrugerad plåt

Vallen 32 (södra delen byggnad 1, byggnad 2)

Vallen 32 (södra delen byggnad 1)

samt räcke i svart smide. Avfasade fronthörn på de sidoskärmförsedda balkongerna.

- Befintlig fönsterindelning, huvudsakligen bestående av bågar om en huvudluft plus vädringsluft.
- Kvarvarande ursprungliga fönster i trä.
- Ursprungliga garageportar i gråmålat trä, garagenedfarternas räcken av svartmålat järn.
- Tak täckta med tvåkupigt rött lertegel samt med skorstenar av exponerat rött tegel.

Ängen 22

Uppförande och konstruktion

Byggnaden uppfördes 1952, 1954 (bygglov respektive slutbesiktning) av Fastighetsföreningen Mejeristen. Arkitekt var Carl Waldenström, byggmästare Eric Carlsson och byggnadskonstruktör A. Furgårdh.

Grundmurar av 25 cm betong samt 5 cm träullsplatta. Ytterväggar av ½-stens fasadtegel, ½-stens bakmurning samt 7 cm lättbetong. Bärande innerväggar och lägenhetsskiljande väggar utfördes i 20 cm betongblock, trappomslutande väggar i 1-stens tegel, övriga väggar av 7 cm lättbetong.

Förändringar (enligt bygglovarkiv)

2005 Ombyggnad, butik till bostäder

Ängen 22 (ovan och till höger)

Beskrivning

Byggnad i tre våningar plus vindsvåning. F d mindre butikslokal i gatuplan mot Vallgatan. Putsad, gråmålad sockel. Fasaderna är klädda med rött tegel mönstermurat i fiskbensmönster. Långsidesfasaderna indelas genom vertikala band av putsade skivor infärgade i grått. Åt nordost markerar banden trapphusens läge och avslutas uppåt av ett frontonmotiv lätt förhöjt ovan takfot. Mot Vallgatan flankeras de putsade fälten på ömse sidor av balkonger. Centralt på gavlarna finns också ljusputsade fält, accentuerade genom en lätt förhöjning från övrigt fasadliv.

Fönstren är kvadratiska på en luft, med fönsterbågar och karm av vitlackerad aluminium och med pivohängning. Huvudentréer finns mot nordost, utgörs av portar i aluminium. Mot Vallgatan indragna balkonger med fronter i ljust grön sinuskorrugerad plåt samt räcke i svart smide. Sadeltak täckt med tvåkupigt rött tegel, skorstenar i rött tegel.

Särskilt karaktärsskapande drag

Långsidesfasadernas indelning genom ljusa, skivklädda och putsade fält med balkongarrangemang (mot gatan) respektive små tvärgavlar (mot gården). Motsvarande ljusa ytor i gavlarna.

Delar som är av stor betydelse för byggnadens karaktär och tidstypiska prägel

- Ursprunglig mönstermurad tegelfasad.
- Skivklädda och ljusputsade fält som indelar fasaden och deras läge i anslutning till balkongarrangemang och trapphus.
- Gaveldekor i form av lätt framskjutna partier klädda med ljus putsade skivor.
- Ursprungliga indragna balkonger med fronter av ljusblålackerad finveckad plåt samt räcken i svart smide.
- Befintlig fönstersättning.
- Tak med skorstenar i rött tegel.

Ängen 22

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur och tryckta källor

- Armfelt-Hansell. *Säffle ser framåt*. Ur Tegel nr 3, 1954. Stockholm 1954.
- Att bygga ett land*. Red. Caldenby, C. (Stockholm 1998)
- Dahlström, S-E. *Byidyll i förvandling*. Säffle 1988
- Femtioalet*. Arkitekturmuseets årsbok. Red. Engfors, C. Stockholm 2005.
- Fyrtioalets svenska bostad* (Stockholm 1950)
- Generalplan för Säffle*. Stockholm 1952.
- Hellgren, Jansson, Karlsson, Åkerblom. *Säffle under ett sekel – från marknadsplats till industrisamhälle*. Säffle 1999.
- Jansson, Å. *Profiler och miljöer i Säffle del IV*. Säffle 2005
- Larsson, U., Molander, L.: *Moderna Skara*. Skara 2010
- Lindahl, G.: Omvandlingen i städernas mitt.
- Rudberg, E.: *Folkhemmets byggande under mellan- och efterkrigstiden* (Stockholm 1992)

Rapporter och otryckta källor

- Larsson, U., Molander, L.: *Efterkrigstidens bostadsbebyggelse*. Byggnadshistorisk rapport 2009:14. Västergötlands museum.
- Åkerblom, C.: text om Säffles utveckling (även tryckt i Hellgren, Jansson, Karlsson, Åkerblom 1999)

Internet

- Stockholms stadsmuseum, byggnadsvårdsråd. <http://www.stadsmuseum.stockholm.se/byggvard.php>
- Västmanlands läns museum, Länsstyrelsen i Västmanlands län. *Modernismen i Västmanland* - temaberättelser, råd och riktlinjer. <http://www.modernismen.se/>

Övrigt

- Säffle kommun, bygglovarkiv
- Säffle kommun, underlagskartor

